

NY UTGAVE 2020

LANDBRUKSPOLITIKK

- ET OPPLÆRINGSHEFTE FRA NORGES BONDELAG

Innholdsfortegnelse

1	Landbrukspolitikk.....	3
1.1	Landbrukspolitiske mål	3
1.2	Inntekt som mål og virkemiddel	6
1.3	Verktøykassa i landbrukspolitikken	7
1.4	Politikk og samfunn.....	7
2	Importvernet	10
2.1	Toll	11
2.2	Importkvoter	11
2.3	WTO-avtalen	11
2.4	EØS-avtalen.....	13
3	Jordbruksforhandlingene	15
3.1	Forhandlinger om inntektsramme.....	16
3.2	Finansiering av en jordbruksavtale.....	18
3.3	Inntektsvirkning i kroner per årsverk	18
3.4	Fordeling på tiltak av jordbruksavtalen	18
3.5	Grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene.....	19
3.6	Kroner eller prosent?	22
3.7	Jordbruksforhandlingenes saksgang i organisasjonen	23
4	Økonomiske virkemidler	25
4.1	Kanaliseringspolitikk.....	26
4.2	Hvorfor gi tilskudd?.....	28
4.3	Utjevning mellom produksjoner	29
4.4	Utjevning mellom områder.....	30
4.5	Utjevning mellom gårdsbruk med ulikt driftsomfang	31
4.6	Velferdsordninger	33
4.7	Jordbruksfradrag	33
5	Markedsordninger.....	34
5.1	Hvorfor regulere markedet?.....	34
5.2	Bønder balanserer markedene.....	35
5.3	Unntak fra konkurranseloven	36
5.4	Samvirkes roller.....	36
5.5	Markedsregulering for grøntprodukter	38
5.6	Balanseringsmodeller	38
5.7	Melk.....	39

6	Jus i landbruket.....	42
6.1	Lover som gjelder eiendomsoverdragelser	42
6.2	Jordloven	44
6.3	Grannegjerdelova («gjerdelova»)	45
6.4	Regulering av svine- og fjørfeproduksjon	46
7	Landbruket rammes av menneskeskapte klimaendringer	47
7.1	Klimagassutslipp fra jordbruket	47
7.2	Norges internasjonale klimaforpliktelser og klimaavtale «Jordbruket» og myndigheter	48
7.3	Viktige klimaløsninger i landbruket	49
7.4	Klimakalkulatorer i landbruket.....	51

Landbrukspolitikk, trenger jeg vite noe om det da? Er ikke det fryktelig komplisert, umulig å forstå for andre enn Vårherre og en håndfull byråkrater?

Fra det øyeblikket du en grytidlig morgen tar ut mat og drikke fra kjøleskapet til frokost, berører du landbrukspolitikken. Uten aktiv landbrukspolitikk, er det ytterst tvilsomt om du kunne tatt ut Norvegiaost, Gilde skinkepålegg, Prior frokostegg, fersk salat fra Lier og Lerums Heimefrå bringebærsyltetøy. Du kunne heller ikke puttet en Strandaprodusert Grandiosa i stekeovnen for en kjapp middag. Eller steke lammekoteletter av Lofotlam til søndagsmiddagen med melne Kerrs Pink poteter fra Toten. Landbrukspolitikken er selvsagt viktig for den enkelte bonde, men har også stor betydning for dagliglivet til hele befolkningen.

I dette hefte skal vi bli bedre kjent med landbrukspolitikken. Hvilke politiske mål gjelder for landbruket? Hvilke virkemidler finnes for å nå målene? Hvordan er de utformet og hvordan virker de? Hvilke systemer har vi for å utvikle politikken og hva gjør vi med klimautfordringene?



Påstand: Fravær av landbrukspolitikk ville resultert i at det åpne landskapet med åker, eng og beitende dyr hadde bestått av tett kratt og trær.

1 Landbrukspolitikk

Påstand: Landbrukspolitikk føres ikke i først fremst av hensyn til bøndene, men fordi innbyggerne trenger de varer og tjenester landbruket tilbyr.

Landbrukspolitikk består av mål og virkemidler. Stortinget fastsetter landbrukspolitiske mål. For å nå målene settes det inn virkemidler. Gjennom de årlige jordbruksoppgjørene framforhandler Norges Bondelag og Norsk Bonde- og småbrukarlag virkemidler som i neste omgang godkjennes av Stortinget.

Alternativet til landbrukspolitikk, er å la markedskreftene virke alene, uten noen former for innblanding. Da ville et høykostnadsland som Norge, som også har vanskelig naturgitte forhold for jordbruksproduksjon, blitt utkonkurrert av import.

I landbrukspolitikken setter man inn virkemidler for å styre landbruket i en annen retning enn man forventer at markedskreftene alene vil gjøre. Landbruket produserer råvarer til mat. Disse omsettes i markedet til en pris. I tillegg produserer landbruket en rekke fellesgoder for samfunnet, slik som vakkert kulturlandskap med stort biologisk mangfold, spredt bosetting, matberedskap og matsikkerhet. Fellesgodene kjennetegnes av at de ikke er omsettbare i et marked. Får markedskreftene råde for

omsetningen av jordbruksvarer, gir det ingen garanti for at samfunnet får et ønsket omfang av fellesgoder.



Norge er et langstrakt land med enorm variasjon i produksjonsforhold. Et landbruk i hele landet krever derfor en rekke virkemidler, og de må i tillegg differensieres for å treffe regionalt. I tillegg skal det produseres ulike produkter. Virkemidler kan være tilskudd, eller lover og regler. Da kan landbrukspolitikken framstå som komplisert, men det er logikk i differensieringen. I tillegg kompliseres bildet ytterligere ved at landbrukspolitikken også tillegges andre samfunnspolitiske mål, f.eks bosetting i distriktene og klimamål.

1.1 Landbrukspolitiske mål

Landbrukspolitikken er ikke statisk, den er i kontinuerlig endring. Ulike politiske flertall har forskjellig syn på hvordan landbruket bør utvikle seg. De gjør ulike avveinger og vektlegginger av politiske områder. Fra midten av 70-tallet og ut på 80-tallet var politikerne opptatt av økt sjølforsyning av mat i Norge. Så fulgte en periode med overproduksjon av melk og kjøtt. Internasjonale forhold, som EU og WTO (Verdens handelsorganisasjon) kom sterkere på dagsorden. Da dreide fokuset i landbrukspolitikken over til produksjon av fellesgoder, og ønske om et mer kostnadsrobust landbruk. Sterk befolkningsvekst, klimaendringer, press på naturressurser og stigende råvarepriser, er bakteppet for at fokuset fra 2010 ble dreid tilbake til økt matproduksjon. Det har gitt resultater i form av større

Meld. St. 9

(2011–2012)
Melding til Stortinget

Landbruks- og matpolitikken
Velkommen til bords



forsterket. Da det nye Stortinget behandlet sitt første jordbruksoppgjør i 2014, ville flertallet at det ble utarbeidet ei ny jordbruksmelding. I desember 2016 la Solbergregjeringa fram «*Endring og utvikling. En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*», Meld. St. 11 (2016-2017).

Meld. St. 11

(2016–2017)
Melding til Stortinget

Endring og utvikling
En fremtidsrettet jordbruksproduksjon



kjøttproduksjon. I øyeblikket er fokuset dreid mot å få god markedsbalanse av kjøtt, dimensjonere ned melkeproduksjonen som følge av bortfall av eksportstøtte til Jarlsbergost, styrke dyrevelferden og takle utfordringene med klimaendringer og utslipp. Om få år kan fokuset være noe annet.

Ønsket om økt matproduksjon i Norge kom fra den rødgrønne regjeringa med Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet. De la senhøsten 2011 fram Stortingsmeldinga ”*Landbruks- og matpolitikken – Velkommen til bords*”. For å opprettholde sjølforsyningsgraden om lag på dagens nivå mente Stoltenberg-regjeringa at matproduksjonen skulle øke i takt med befolkningsveksten. Stortingsflertallet sluttet seg til meldinga.

Stortingsvalget 2013 ga et regjeringsskifte. «*Velkommen til bords*» fikk relativt kort virketid, fokuset på økt matproduksjon ble

På flere områder gjorde Stortinget store endringer og kom med viktige presiseringer i forhold til Regjeringas jordbruksmelding. Endringene ble gjort av ulike flertallskonstellasjoner. Det er Stortingsflertallets merknader ved behandlingen av jordbruksmeldinga som nå danner grunnlaget for landbrukspolitikken som føres i dag og framover. Disse må den nye Solbergregjeringa, der både Venstre og Kristelig Folkeparti er representert, forholde seg til i innværende Stortingsperiode. Også Norges Bondelag må forholde seg til de politiske føringene, når vi fremmer krav i jordbruksforhandlingene.

Regjeringa ønsket at hovedformålet med jordbrukspolitikken skulle være kostnadseffektiv matproduksjon. Dette fikk de ikke Stortinget med på. Stortinget satte 4 overordnede mål, og 17 delmål som skal være styrende for jordbrukspolitikken.



Da Stortinget behandlet jordbruksmeldinga våren 2017, understreket de at jordbrukets viktigste oppgave er å produsere mat.

Stortingets vedtatte målstruktur for jordbrukspolitikken, med 4 hovedmål og 17 delmål.

Matsikkerhet og beredskap	Landbruk over hele landet	Økt verdiskaping	Bærekraftig landbruk med lavere utslipp av klimagasser
Sikre forbrukerne trygg mat	Sikre bruk av jord- og beiteressursene	Utnytte markedsbaserte produksjonsmuligheter	Redusere forurensingen og utslippene av klimagasser, økt lagring av karbon og klimatilpasning
Økt matvareberedskap	Sikre mulighetene for bosetting og sysselsetting	Sikre en konkurransedyktig og kostnadseffektiv verdikjede for mat med en jevnere maktfordeling	Bærekraftig bruk og et sterkt vern av landbrukets areal (jordvern) og ressursgrunnlag
God dyre- og plantehelse	Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur og geografisk produksjonsfordeling	Sikre en effektiv og lønnsom utnyttelse av gårdens samlede ressurser	Sikre kulturlandskapet og naturmangfoldet
Satse på avl, forskning og utdanning for å øke bruken av de biologiske ressursene	Sikre rekrutteringen	Videreutvikle Norge som matnasjon	God dyrevelferd
		Sikre bondens inntekter og evne til å investere i gården	

I et normalt avlingsår utgjør den norskproduserte andelen av matvareforbruket om lag 50 prosent målt på energibasis. Korrigerer man for import av fôrråvarer, er vi nede i litt over 40 prosent sjølforsyning. Den lave sjølforsyningen i Norge gjør oss sårbare for framtidige endringer i den globale matvaresituasjonen. Riktignok eksporterer vi mye fisk som alternativt kunne blitt brukt innenlands i en krisesituasjon. Men oppdrettsnæringa er også avhengig av stor import av fôrråvarer.

Politikerne mener formålet til jordbruket er å skaffe til veie nok og trygg mat til egen befolkning gjennom å produsere mat på en bærekraftig, rasjonell og ressurseffektiv måte.



Matproduksjon er et samfunnsoppdrag med politiske målsettinger. Produksjonen av jordbruksvarer forutsetter bruk av jord. Kun 3 prosent av landarealet i Norge er jordbruksareal. Bare en prosent av landarealet brukes til korn og planteprodukter direkte til menneskeføde. Jordbruksareal er en knapp ressurs som må forvaltes i et evighetsperspektiv. Næringa har derfor et sterkt fokus på jordvern. Samtidig er det ønske om å styrke arealproduktiviteten for å produsere større avlinger på vårt begrensede jordbruksareal. Man har derfor økt bevilgningen til forskning, rådgiving og planteforedling, samtidig som det er innført tilskudd til drenering.

*Produktivt jordbruksareal bygges ned.
Foto: Oscar Puschmann*

1.2 Inntekt som mål og virkemiddel

Det siste delmålet under «Økt verdiskaping» handler om å sikre bondens inntekter og evne til å investere i gården. Har ikke bøndene utsikter til god lønnsomhet, vil ikke den enkelte bonde investere i produksjonsapparatet på gården. Da ryker også muligheten for samfunnet til å nå mange av de andre målene. Uten at det foretas lønnsomme investeringer, vil produksjonen på sikt gå ned, rekrutteringen svikte, mulighetene for et landbruk over hele landet svekkes. Dette igjen vil gi mindre kulturlandskap, bosetting i distriktene og verdiskaping og sysselsetting i næringsliv som er avhengig av landbruket.

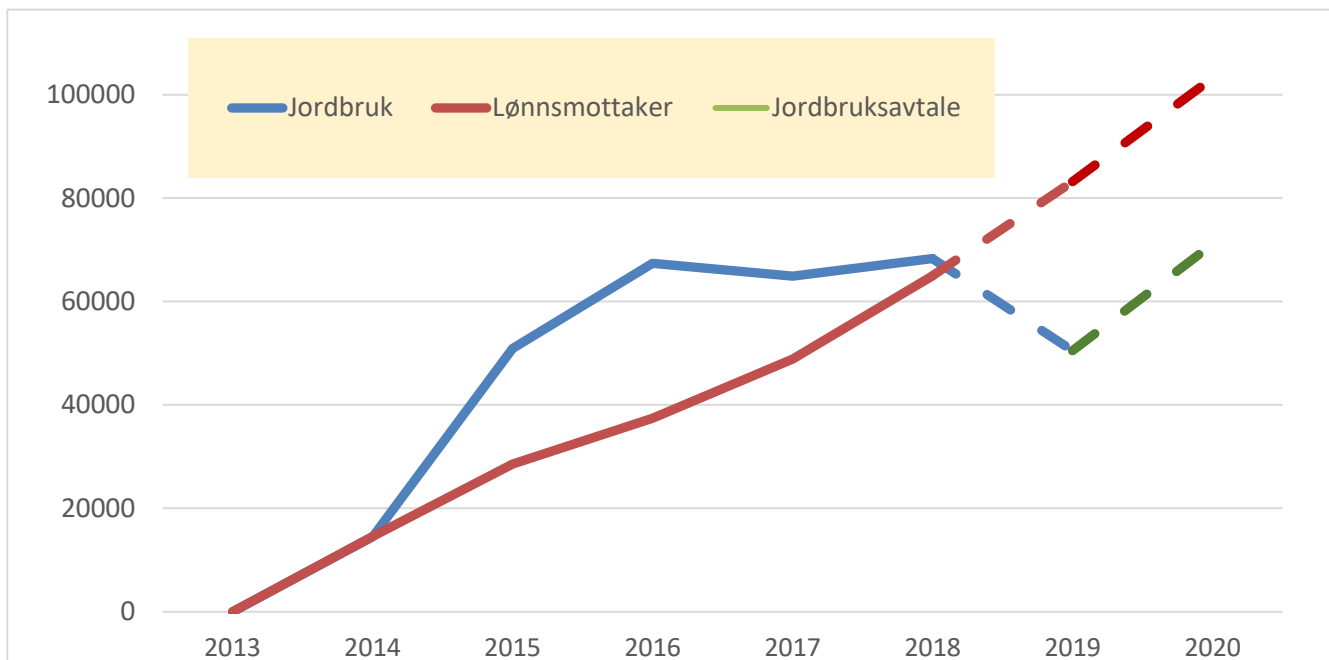
Inntekt er både det viktigste virkemiddelet for å nå mål i landbrukspolitikken, og et mål i seg selv.

Dessverre er det slik at inntektene til bøndene sett i lys av den arbeidsmengde som legges ned på det enkelte gårdsbruk, henger etter andre grupper i samfunnet. Stortingsflertallet har påpekt at *«Inntektsnivået i jordbruket varierer betydelig mellom bruk, men er gjennomgående lavt»*. Ved behandlingen av jordbruksmeldinga, ble Stortinget enige om et offensivt inntektsmål der ambisjonen er å løfte inntektene særskilt i jordbruksnæringa.

Stortingets inntektsmål for jordbruket: *«For å sikre rekruttering, og for å løfte inntektsmulighetene i næringen, mener komiteen at inntektsmålet skal være å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet. God markedstilpasning og produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen.»*

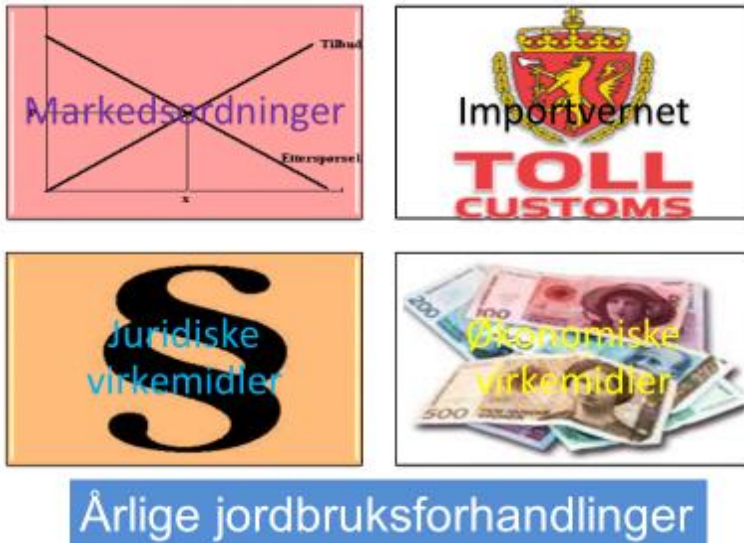
Stortinget bruker begrepet «andre grupper i samfunnet». Dette er det samme som gjennomsnittslønsmottakeren. I 2018 lå inntekta for gjennomsnittslønsmottakeren på drøye 550.000 kroner.

Helt fra begynnelsen av 90-tallet har inntektsmålet vært varianter av at *jordbruket skal gis muligheter for en inntektsutvikling på linje med andre grupper i samfunnet*. Nå har Stortinget gått et skritt lenger, og målet er nå å redusere inntektsgapet mellom jordbruket og andre grupper i samfunnet.



Inntektsutvikling i jordbruket sammenlignet med gjennomsnittlig lønsmottaker. Kr/årsverk. Prognose for 2019 og 2020. Kilde: Totalkalkylens normaliserte regnskaper. Budsjettmemnda for jordbruket.

1.3 Verktøykassa i landbrukspolitikken



Landbrukspolitikken har som sagt mange mål og delmål. Samtidig varierer produksjonsvilkårene mye over det langstrakte land. Krevende klimatiske forhold, gjør at store deler av landet stort sett bare er egnet til grasproduksjon. Disse arealene kan bare utnyttes til produksjon av ku- og geitemelk, storfekjøtt og sau/lam.

Det er mange hensyn som skal ivaretas. Landbruket i Norge trenger derfor ei romslig verktøykasse fylt med mange, gode, målrettede verktøy.

Den landbrukspolitiske verktøykassa består av 5 rom

Dersom den norske forbruk i mindre grad etterspør kjøtt og melkeprodukter, blir arealene overflødig og mer av kostholdet blir basert på import. I andre deler av landet er klima bedre, og det er mulig også å produsere korn, frukt, bær og grønnsaker.

1.4 Politikk og samfunn



Som beskrevet er mye av handlingsrommet i landbrukspolitikken politisk bestemt. Det vil imidlertid ikke være mulig å oppnå de politiske målene, uten at forbrukerne har stor tillit til landbruket. Forbrukerne må oppfatte kvaliteten på matvarene som god og de må smake godt. De må også være het trygge på ikke å bli syke ved å innta norskprodusert mat. Det kan ikke forekomme plantevernmiddelrester eller bruk av vekstfremmende metoder som kan gi helsemessige plager. Forbrukerne er også skattebetalere som stiller krav til hva en får igjen av mat og fellesgoder gjennom overføringene til jordbruket. Norsk landbruk må produsere de produktene forbrukeren vil ha, og samtidig levere på samfunnsoppdraget gitt i de landbrukspolitiske målene!

Påstand: Norske bønder selger nesten alt de produseres på innenlandsmarkedet. De er derfor helt avhengig av stor tillit fra norske forbrukere for sin eksistens. Den norske bonden må derfor være, og er helt i forkant når det gjelder dyre- og plantehelse, dyrevelferd, unngå plantevernmiddelrester i produktene og produsere smakfulle produkter. Om noen få svikter, kan det føre til store konsekvenser for ei hel næring ved at forbrukeren snur ryggen til.



Forbrukeren har stor makt. Inntil 2014 ble det tilsatt et antibiotikamiddel, Narasin, i kyllingfôret. Da dette ble kjent reagerte forbrukerne spontant med å kjøpe andre produkter enn kylling. Det tilsettes derfor ikke lenger narasin i fôret til kylling produsert i Norge.

Noen forbrukere er mest opptatt av pris. De drar på «Harrytur» og fyller handlekurven over grensa.

Andre vektlegger produksjonsmetoder. Flere er etter hvert blitt mer opptatt av hvordan maten blir produsert. Noen etterspør økologisk mat og mange er blitt spesielt opptatt av god dyrevelferd, både på gårdene og ved slakterier. Næringa har sjøl tatt initiativ til internkontrollsystem - kvalitetssystem i landbruket (KSL), som gir forbrukeren trygghet for at maten blir produsert på en god måte i tråd med regelverket. Næringa har også tatt initiativ til å få på plass dyrevelferdsprogram i mange husdyrproduksjoner (se kap 1.4.2).

Forbrukeren er mangfoldig. Mange av kravene forbrukere stiller, innebærer økte kostnader i norsk landbruk. Norske bønder opplever stadig større importkonkurransen. Landbruket befinner seg derfor i skjæringspunktet mellom å forsøke å være konkurransedyktig på pris og ivareta forbrukernes krav til bærekraftig norsk matproduksjon.

1.4.1 Økologisk landbruk



Ø-merket er Debio sitt godkjenningsmerke.

Økologisk landbruk bygger på et helhetssyn som omfatter de økologiske, økonomiske og sosiale sidene ved landbruksproduksjon, både i et lokalt og globalt perspektiv. Det stilles ekstra krav til miljø og dyrevelferd i produksjonen. Økologiske driftsformer uten bruk av kjemisk-syntetiske plantevernmidler og mineralgjødsel, kombinert med vekstskifte, har positiv effekt for biologisk mangfold, jordkvalitet og jordstruktur.

I Norge er økologisk matproduksjon regulert av Økologiforskriften. Denne er basert på EU-standarden for økologisk produksjon. Økologisk landbruk er en beskyttet betegnelse som er regulert gjennom økologiregelverket. Organisasjonen Debio er utøvende kontrollinstans.

Nasjonal strategi for økologisk landbruk vektlegger innsats rettet mot:

1. Kunnskap og kompetanse,
2. Legge til rette for økologisk produksjon
3. Utvikling av en effektiv verdikjede

Stortinget har vedtatt en nasjonal strategi for økologisk jordbruk for perioden 2018-2030. Hovedmålet i strategien er å dekke opp etterspørselen etter økologiske varer med norsk produksjon. Økologisk landbruk skal dessuten være en spydspiss for hele det norske landbruket, særlig med vekt på miljø og dyrevelferd.

1.4.2 Dyrevelferd

Dyrevelferd handler om hvordan dyra opplever sin egen situasjon - hvordan de har det. Bonden er den viktigste enkeltfaktoren for dyras velferd. God dyrevelferd oppnås gjennom godt stell og gode valg for dyra hver dag. Kompetanse om produksjonsformen, fôring, dyras behov og normal adferd er viktig for å ta de gode valgene i hverdagen.



Storfe og sau vil få dyrevelferdsprogrammer i løpet av et par år.

God dyrevelferd er en forutsetning for å kunne drive med husdyr. God dyrevelferd, inngår i de landbrukspolitiske målene (se kap 1.2). Dyrevelferd er først og fremst viktig av hensyn til dyra, men gir også godt arbeidsmiljø, bedre lønnsomhet og bygger tillit til norsk landbruk.

For å dokumentere dyrevelferden, er det opprettet dyrevelferdsprogram for de ulike dyreslag. Dyrevelferdsprogram er et rammeverk for bonden til å jobbe systematisk med dokumentasjon og forbedring av dyrevelferden i besetningen. De deltar i et dyrevelferdsprogram samarbeider med veterinær om å vurdere velferden til dyra, forutsetningene dyra har for god velferd, og tiltak for å forbedre den. Kylling, kalkun, verpehøner og gris har allerede dyrevelferdsprogram og oppslutningen om disse er stor.

Spørsmål til diskusjon

- 1) Hvorfor har vi landbrukspolitikk i Norge? Hva er alternativet?
- 2) Hvorfor er inntekt både et landbrukspolitisk mål og et virkemiddel?
- 3) Hvilke landbrukspolitiske mål bør vektlegges mest og hvorfor?
- 4) Hva slags fellesgoder produserer landbruket?



Landbrukspolitikk engasjerer

2 Importvernet

Alle industrialiserte land og en rekke utviklingsland har et importvern for å utjevne forskjeller i kostnader mellom egen matproduksjon og produksjonen i andre land. Importvernet beskytter innenlands produksjon mot konkurranse fra utenlands produksjon. Skal det være effektivt, må importpris påplussert toll, overstige norsk pris.

Norsk landbruk har høyere kostnader enn mange andre land. Det skyldes blant annet:

- Naturgitte og klimatiske forhold med kort vekstsesong og generelt lave avlinger
- Et generelt høyt lønns- og kostnadsnivå drevet opp av oljeøkonomien
- Landbrukspolitiske mål knyttet til distriktpolitikk, miljø og struktur.



Utfordrende topografi, klima og arrondering, gir bl.a behov for høyere tollsatser.

For at norske landbruksvarer skal være konkurransedyktige mot importerte varer, må vi ha et importvern som sikrer en prispreferanse for norske varer. Importvernet er helt avgjørende for å sikre norsk produksjon av de matvarer vi har gode forutsetninger for å produsere selv; slik som melk, kjøtt, egg, korn, potet og en god del grønnsaker.

Om lag 50 prosent av alle kalorier vi putter i oss er importert. Importen, særlig fra EU, øker noe. Dette innebærer at den norske delen av matmangfoldet blir presset. For eksempel utgjør den norske andelen av epler i dag om lag 10 prosent av omsetningen i butikkene.

Påstand: Uten et importvern ville norsk landbruk trolig bare bestått av litt produksjon i de aller beste dyrkingsområdene. Resten av jordbruksarealet i Norge ville grodd igjen av kratt og skog.

2.1 Toll



Importvernet er helt avgjørende for norsk landbruk. Bjørn Gimming, 1. nestleder i Norges Bondelag følger nøye med på det som skjer i WTO og EU.

Importvernet er utformet gjennom at det ilegges toll på landbruksvarer. Størrelsen på tollsatsene er regulert i avtale med Verdens Handelsorganisasjon (WTO). Tollsatsene er relativt høye for varer vi kan produsere i Norge og for nære substitutter som lett kan erstatte de norske. Varer som ikke produseres i Norge eller som ikke direkte kan erstatte norske varer, kan importeres tollfritt. 46 prosent av alle typer landbruksvarer kan importeres tollfritt til Norge. Norske myndigheter kan også sette ned tollsatsene for å dekke opp etterspørselen dersom det produseres for lite i Norge.

2.2 Importkvoter

Gjennom ulike internasjonale avtaler er det etablert systemer med tollkvoter. En tollkvote er en definert mengde av en vare som kan importeres fra et bestemt landområde til en tollsats lavere enn ordinær tollsats evt tollfritt. Det finnes tollkvoter for en rekke ulike landbruksvarer, som ost, kjøtt, fôrvarer, frukt og grønnsaker og honning. Bakgrunnen for de forskjellige kvotene varierer. Noen er bundet i internasjonale avtaler (f.eks WTO og EØS, eller bilaterale handelsavtaler), noen har Norge gitt til utviklingsland som en del av utenrikspolitikken, og noen har Norge fastsatt for å sikre tilgang på viktige råvarer som matkorn, råvarer til kraftfôr og til bearbeidingsindustrien.

2.3 WTO-avtalen



De 164 medlemslandene i WTO står for ca 98 prosent av verdenshandelen.

Norge er et lite land, med en åpen økonomi. Det vil si at vi har mye økonomisk samkvem med andre land. God økonomisk utvikling i Norge avhenger av gode handelsrelasjoner til omverdenen. Norge er derfor medlem av Verdens handelsorganisasjon – WTO.

Gjeldende WTO avtale omfatter også landbruk og trådte i kraft i 1995. WTO ønsker å få til en friere verdenshandel gjennom regler som sikrer like vilkår for denne handelen. WTO vil at land skal få bedre markedsadgang i form av et redusert tollvern mellom landegrensene. Dette er ikke til fordel for norsk landbruk. WTO ønsker også å sette begrensninger i nasjonale tilskuddsordninger til landbruket og fjerne subsidier til varer for eksport fra høykostland.



Stor bekymring under WTO-ministermøtet i Nairobi 2015.

Helt siden 2001 har det pågått forhandlinger om en ny WTO-avtale om nedbygging av tollvern og støtteordninger. Sommeren 2008 var man svært nær en ny avtale, men India satte foten ned. Senhøsten 2015 ble man ved ministermøtet i Nairobi enige om å fjerne muligheten med eksportstøtte. Norge, Sveits og Canada fikk en avviklingsperiode fram t.o.m 2020.



Vedtaket får negative konsekvenser for muligheten til å håndtere overproduksjon av

svinekjøtt, og rammer 7 prosent av norsk melkeproduksjon som går eksport av Jarlsbergost, mest til USA. Dette er bakgrunnen for at Norges Bondelag høsten 2019 inngikk avtale med Staten om at melkeproduksjonen skulle nedskaleres med om lag 100 mill. liter gjennom en kombinasjon av en utkjøpsordning og redusert produksjon hos hver melkebonde.

Alle vedtak i WTO skal fattes etter konsensusprinsippet, dvs at de må være enstemmig. Det skal en sterk rygg til for et lite land å velte en avtale. Det hadde folkerike India i 2008, men vil nok være mer krevende for et lite land som Norge.

2.3.1 Tollsatser

WTO-avtalen gir Norge anledning til enhver tid å velge mellom tollsatser i kroner eller som prosent av verdien på varen. Norge bruker i hovedsak kronetoll, men står fritt til å bruke prosenttoll når det gir best beskyttelse. Fra 2011 ble tollen på drikkemelk lagt om til prosenttoll og fra 2013 ble samme grep gjort for biffilèt av storfe, lammekjøtt og faste oster (type Norvegia og Jarlsberg). Dette var et viktig politisk grep for å opprettholde og kunne øke den norske produksjon.

	Norge 	Eksportland 	
Pris 86-88	400	200	
Tollsats (kr/kg el %)		300	150 %
Pris med toll	400	500	500
Beskyttelse		100	
Prisstigning	100 %	100 %	
Pris 2019	800	400	
Tollsats (kr/kg el %)		300	150 %
Pris med toll	800	700	1000
Beskyttelse		-100	200

Tollsatsene ble fastsatt med utgangspunkt i norske og internasjonale priser i perioden 1986-1988. Kronetollen har stått i ro. Er prisstigningen i Norge like lav som i et importland, vil likevel inflasjonen gradvis spise opp verdien av kronetollsatsene. Eksemplet viser et produkt som hadde beskyttelse med kronetoll, men som etter flere år med prisstigning, mister beskyttelsen. Med overgang til prosenttoll, vil varen fortsatt ha beskyttelse. Prosenttoll trenger likevel ikke være å foretrekke dersom prisen på varen varierer mye. I perioder når prisen ligger lavt, vil beskyttelsen da

bli dårlig. Synker importprisen ned til 250 kroner, vil prisen med prosenttoll bli 625 kr/kg, og gi enda dårligere beskyttelse enn kronetollen.



Relativ høy toll til andre land, er grunnlaget for å kunne selge produkter fra disse u-landene i Norge.

WTO-avtalen tilgodeser U-land, ved at varer fra disse kan gis lavere tollsatser enn varer fra I-land. Norge har tollfri import av jordbruksvarer fra 64 U-land. De gis da en betydelig prispreferanse.

2.4 EØS-avtalen

"Landbrukspolitik inngår ikke som en del av EFTA-samarbeidet, og vil heller ikke inngå som en del av EØS-avtalen", slo regjeringa fast i 1992. Likevel er landbruksområdet berørt av EØS-avtalen. Det gjelder bl.a Veterinæravtalen, som har regler for dyrehelse, dyrevelferd, mat hygiene og økologisk drift.

Handel med landbruksvarer er også regulert gjennom EØS-avtalen. Artikkel 19 og protokoll 3 i avtalen inneholder regler for handelen av slike varer.

2.4.1 Artikkel 19



Landbruket er unntatt fra den generelle frihandelen mellom Norge og EU, med unntak av de varer og vilkår som partene er enige om under artikkel 19 i avtalen. Denne artikkelen regulerer handel med basis landbruksvarer. Avtalen slår fast at partene skal søke en gradvis liberalisering med handelen, men at liberaliseringen skal skje på gjensidig fordelaktig basis og innenfor partenes landbrukspolitiske rammer. EU utnytter kvotene de har til Norge, men Norge klarer ikke å fylle opp de gjensidige kvotene inn til EU. Importen fra EU er mer enn doblet siste ti årene. Kvotene er forhandlet opp tre ganger siden avtalen trådte i kraft. Den siste økningen gjaldt fra 1. oktober 2018.

Gjennom EØS-avtalen gir vi EU preferanser til vårt marked gjennom tollfrie kvoter eller nedsatte tollsatser. EU kan bl.a eksportere 8400 tonn ost tollfritt til Norge. Kvotene sikrer forbrukerne rikelig tilgang på bl.a franske og danske oster.

2.4.2 Protokoll 3

Protokoll 3 i EØS-avtalen regulerer handel med bearbeidede produkter, som pizza, bakevarer, sauser og supper. Varer som omfattes av protokoll 3, omtales gjerne som RÅK-varer (råvarepriskompenserte varer) og de som produserer varene omtales gjerne som RÅK-industrien. Varene inngår i den frie vareflyten mellom EU og Norge, men partene kan utjevne råvareprisene mellom EU og Norge gjennom:

- Toll på import av råvaren
- Prisedskrivningstilskudd til industrien

Slik skal næringsmiddelindustrien i Norge kunne produsere og omsette industrielt bearbeidede jordbruksvarer basert på norskproduserte jordbruksråvarer og samtidig være konkurransedyktig med

utlandet. Likevel, denne industrien er konkurranseutsatt. Selv om matvarebedriftene i Norge og EU står overfor tilnærmet like råvarepriser, viser det seg ofte at de norske bedriftene ikke er konkurranse-dyktige på industriledet. Det kan skyldes bl.a høyere lønninger i Norge, størrelsen på bedriftene og infrastruktur. Tollsatsene i ordningen baserer seg på forskjell i råvarepriser i 1994. Prisen på norske råvarer har steget mer enn i EU. I sum gjør dette at de norskproduserte bearbeidede produktene står svakt i konkurransen. Da skrumper også markedet for norske råvarer.

RÅK-industrien er en vesentlig avtager av norskproduserte jordbruksråvarer. I 2017 gikk 75% av det norske kornet, 20% av frukt og bærproduksjonen, 15% av melka, 10% av eggene, 5% av potetene og 1% av kjøttet med til produksjonen av RÅK-varer. Total import av RÅK-varer var i 2018 på ca 543 mill. kg til en verdi av ca 14,5 mrd. kroner, mens eksporten til EU utgjorde 2,1 mrd. kroner.



Industrielt bearbeidende varer - RÅK-produkter vi konsumerer jevnlig

Spørsmål til diskusjon

- 1) Hva er WTO og hva er deres funksjon?
- 2) Hvorfor har vi høye tollsatser i Norge?
- 3) Forklar forskjell på kronetoll og prosenttoll?
- 4) Hvordan kan mateksporterende land få økt markedsadgang til Norge?
- 5) Hva ligger i begrepene gul, blå og grønn boks?
- 6) Hva er et RÅK-produkt?



Påstand: Uten importvern kan vi se langt etter norsk kornproduksjon.

3 Jordbruksforhandlingene



Partene i jordbruksforhandlingene. Staten, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og småbrukarlag.

Norske bønder har en rettighet mange kollegaer internasjonalt misunner oss – forhandlingsretten med Staten om rammevilkår for næringa. Det er heller ingen annen næring som har denne avtalefestede kontakten med myndighetene.

Forhandlingsretten er nedfelt i Hovedavtalen av 1950, sist revidert i 1992. Jordbruksforhandlingene er en del av ”den norske modellen” – samhandling mellom stat og næring.

I forhandlingene opptrer de to faglagene som en part, kalt ”Jordbruket”. Partene har hver sine forhandlingsutvalg. Statens består av byråkrater fra Landbruks- og mat-

departementet (LMD), Finansdepartementet og Klima- og miljøverndepartementet. Forhandlingene ledes av departementsråden i LMD.



De siste forberedelser før kravet overleveres Staten

Forhandlingsutvalget til Norges Bondelag velges på årsmøtet. Det består av leder og to nestledere. Generalsekretæren er nært knyttet opp til forhandlingsutvalget. Utvalget har fullmakt av årsmøtet til å forhandle fram en jordbruksavtale.

Det forhandles om målpriser på viktige råvarer og tilskuddsordninger. Dersom en av fagorganisasjonen bryter forhandlingene, kan det forhandles videre med den andre. Blir det avtale mellom begge eller en av organisasjonene, går Jordbruksavtalen til Stortinget for godkjenning. Ved brudd, går Statens tilbud til Stortinget for godkjenning.

Hvorfor jordbruksforhandlinger?

- Gir bøndene innflytelse over egne rammevilkår, samtidig som Staten kan forplikte jordbruksorganisasjonene til å stå ved avtaler en inngår.
- Gir økte inntektsmuligheter til bøndene.
- Gir norske bønder en unik mulighet til å synliggjøre sin situasjon og skape debatt om framtida.
- Bøndernes rammevilkår blir satt på den politiske dagsorden både sentralt, regionalt og lokalt. Setter fokus på rammevilkårene for landbruk minst en gang i året, både politisk og i media.
- Er en arena for gjensidig forståelse/dialog mellom byråkrati, politikere og landbrukssektoren.
- Øker kunnskapen om landbrukspolitikk, både i egen organisasjon og blant politikere.

3.1 Forhandlinger om inntektsramme



Bønder er selvstendig næringsdrivende med ansvar for egen inntekt. Vær og vind påvirker også i stor grad inntekta. En forhandler derfor ikke om en garantert inntekt, men om inntektsmuligheter.

Det viktigste, og ofte det vanskeligste i forhandlingene, er å bli enige om den økonomiske ramma. Hvor store inntektsmuligheter skal bøndene få tilrettelagt kommende avtaleår? Ambisjonene spriker ofte mye mellom partene. Det gjenspeiles i krav og tilbud. Staten har hatt som utgangspunkt for tilbudet at bøndene skal få muligheter for prosentvis samme inntekt som andre grupper i samfunnet. I 2018 og 2019 oppgjøret, har de plussset på noe pga det lave inntektsnivået i næringa. Bøndene har i kravet lagt til grunn at bønder skal kunne få samme inntektsutvikling målt i kroner som andre i samfunnet og i tillegg redusere noe av inntektsavstanden til andre grupper i samfunnet.

Toll- og importbestemmelser, skatter og avgifter, lover og forskrifter omfattes normalt ikke av forhandlingsretten. Slike saker tas opp ellers i året f.eks gjennom Statsbudsjettet, kontakt med politikere, embetsverket og forvaltning. Landbruks- og matdepartementet, Landbruksdirektoratet, Mattilsynet og fylkesmenn er sentrale forvaltningsorgan næringa har mye kontakt med.

	Krav	Tilbud	Resultat	Forhandlings- gevinst
2006	1720	580	850	270
2007	2100	720	975	255
2008	3300	1600	1900	300
2009	2000	750	1000	250
2010	1865	750	950	200
2011	2600	1000	1420	420
2012	2200	625	BRUDD	
2013	1970	1020	1320	300
SNITT 06-13	2219	881	1202	285
2014	1500	150	BRUDD (400)	
2015	950	90	400	310
2016	860	90	350	260
2017	1450	410	BRUDD (625)	
2018	1830	1000	1100	100
2019	1920	1000	1240	240
Snitt 14-19	1418	457	773	223

Krav, tilbud og resultater av de siste jordbruksoppgjørene. Mill. kroner

Oppbygging av økonomisk ramme for jordbruksavtalen 2019, mill. kroner.

	Grunnlag	Volum	Pris	Sum
	Mill. kr			Mill. kr
1. Økt produksjonsvolum	33 955	0,00 %		0
2. Prisøkning på varer uten målpris	13 790		1,20 %	160
3. Bedret markedsbalanse				195
4. Driftskostnader	22 036	-0,40 %	1,70 %	285
5. Kapitalslit og leasing	8 974			240
6. Normalisert realrentekostnad	854			365
7. Arbeidsforbruk	14 851	-1,40 %	3,50 %	305
A. Sum, forutsatt lik prosentvis vekst som andre grupper				840
B. Nivåheving ut over lik prosentvekst				400
Sum Ramme				1240

I jordbruksoppgjøret 2019 var partene enige om å øke den økonomiske ramme for jordbruket med 1240 mill. kroner kommende år. Budsjettnemndas tallmateriale stopper i det inneværende året og framkommer i kolonnen "Grunnlag". Partene prognoserer derfor selv utviklingen i volum, priser, renter, inntekter for lønnsinntakere m.m for kommende år. De støtter seg da på kilder som SSB, Norges Bank og beregninger gjort av NIBIO. Arbeidsforbruk blir imidlertid prognosert av Budsjettnemnda.

Økt produksjon og høyere priser på ikke-målprisprodukter gir bøndene inntektsvekst uavhengig av faktorer fastsatt i jordbruksoppgjøret. Totalproduksjonen antatt å stå i ro (linje 1). Prisene på produkter uten målpris (linje 2), slik som storfe- og fjørfekjøtt, pels og blomster er forventet å stige med 1,2 prosent. Linje 3 innebærer en forutsetning om at inntektene kan øke med 195 mill. kroner kommende år pga bedret markedsbalanse (for sau/lam, gris og egg). Til sammen gir markedet bøndene en forventet inntektsvekst på 355 mill. kroner. Dette kommer til fratrukk i inntektsramma.

Før bøndene kan få en reell inntektsvekst, må de få dekket inn en forventet kostnadsvekst. Dette gjøres i linje 4, 5 og 6, der partene prognoserer prisstigning og volumvekst på driftsmidler, kapitalslit (avskrivninger) og rentekostnader fordi lånene øker og rente går opp. For inndekking av forventet kostnadsvekst trengtes det 890 mill. kroner i økte rammer (sum linje 4 til 6).

Linje 7 i rammeoppsettet viser hva som trengs av midler for at bøndene skal få samme prosentvise inntektsvekst som lønnsinntakere (3,5 %), når en tar hensyn til økt arbeidsproduktivitet (1,4 %). I sum gir disse to elementene grunnlag 305 mill. kroner i ramme.

Summen i linje A forteller at når kostnadsveksten er dekket inn, en har tatt hensyn til økt produksjon, prisvekst på ikke-målprisprodukter og redusert arbeidsforbruk, trengs det 840 mill. kroner for at bøndene i gjennomsnitt skal få samme prosentvise inntektsvekst som lønnsinntakere. Utover dette har partene blitt enige om å tilføre ytterligere 400 mill. kroner for å løfte inntektene i næringa (linje B). Totalt skal bøndene fra jordbruksoppgjøret få tilført 1240 mill. kroner mer i kommende avtaleår.

3.2 Finansiering av en jordbruksavtale

Når den økonomiske ramme er klar, må en finne ut hvordan pengene skal tilføres jordbruksnæringa. Dette kalles finansiering av ramma. I prinsippet kan dette skje gjennom økte målpriser, mer tilskudd, eller økt effekt av jordbruksfradraget (skattefradrag) fordi inntektene øker og dermed blir fradraget

Finansiering av den økonomisk ramma for jordbruksavtalen 2019. Mill. kroner.

Ramme	1 240
Netto endring i målpriser fra 01.07.19	249
Endret bevilgning på kap. 1150	720
Overførte midler fra 2018	49
Utvidet jordbruksfradrag	150
Endret verdi av jordbruksfradraget	72

større. Ved jordbruksoppgjøret 2019 ble ramma også finansiert med en utvidelse av jordbruksfradraget. Finansministeren hadde da skrevet et brev til partene der hun varslet at hun ville legge fram forslag om utvidet jordbruksfradrag til Statsbudsjettet 2020, tilsvarende en verdi før skatt på 150 mill. kroner.

3.3 Inntektsvirkning i kroner per årsverk

Hva vil en økonomisk ramme på 1240 mill. kroner gi bøndene i økte inntektsmuligheter? For jordbruksoppgjøret 2019 viste en beregning at rammen gir grunnlag for en inntektsvekst på 20 600 kroner per årsverk i 2020, i forhold til 2019 før oppgjør.

3.4 Fordeling på tiltak av jordbruksavtalen

Neste steg er å fordele de målprisøkningen på de ulike målprisproduktene og bevilgningsøkningen over statsbudsjettet på ulike tilskuddsordninger.

Når målprisene skal fordeles er det viktig at partene har god kunnskap om hvilke muligheter som ligger i markedet for å kunne ta ut prisøkninger. Den kunnskapen framskaffes av markedsregulatorene (Tine, Nortura og Norske Felleskjøp). De kjenner markedet godt og gir jordbruksorganisasjonene råd.



Endringer i tilskudd, dvs bevilgninger over statsbudsjettet, skjer etterfølgende kalenderår. De fleste tilskudd utbetales i februar, mens noen utbetales fortløpende sammen med oppgjør for kjøtt- og melkeleveranser. Mer om tilskuddsordninger i kap. 4.

Aksjon jordbruksoppgjøret 2017. Bønder blokkerte utkjøring av mat fra bl.a Askø sitt anlegg på Vestby.

3.5 Grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene

Tallmaterialet Budsjettnemnda legger fram er:

- **Totalkalkylen**- Gir en oversikt over totale inntekter, kostnader, og arbeidsforbruk i jordbruket.
- **Referansebruksberegninger**- Baseres på regnskapstall fra gårdsbruk over hele landet for å se på inntektsutslag av jordbruksoppjøret for ulike produksjoner, driftsstørrelse og distrikt.
- **Resultatkontroll** for gjennomføring av landbrukspolitikken- Viser status for utviklingen i jordbruket.

Parallelt med, og uavhengig av at Bondelaget og andre organisasjoner i jordbruket arbeider med innspill til jordbruksforhandlingene utarbeider budsjettnemnda grunnlagsmaterialet for forhandlingene. Dette er et tallmateriale som skal vise hvordan inntektene utvikler seg i næringa. Det skal være et omforent materiale. Det vil si at Staten, Bondelaget og Småbrukarlaget er enige i forkant av forhandlingene om hvordan inntektene har utvikla seg. Det er viktig at partene i forhandlingene har et mest mulig rett grunnlag å forhandle ut fra og at man er enige om

forutsetningene. Fokuset i forhandlingene skal være inntektsutslag og hvordan man kan gjennomføre landbrukspolitikken. Tallmaterialet avgis i midten av april, før forhandlingene starter.

Påstand: Hadde partene hatt hvert sitt materiale, ville en stor del av forhandlingene gått med til å diskutere om hvilket tallmateriale som best beskriver situasjonen. Dette er ikke partene tjent med.

3.5.1 Totalkalkylen for jordbruket

I 1993 bestemte Stortinget at inntektsutviklingen i jordbruket i jordbruksavtalesammenheng skulle måles etter Totalkalkylens normaliserte regnskap. Normalisering vil si at en utjevner for tilfeldige avlingsvariasjoner som skyldes været. Det vil bli lite forutsigbart å være bonde dersom partene i jordbruksforhandlingene skulle øke priser og tilskudd fordi avlingene var dårlig ett år, for året etter å redusere hvis avlingene ble gode.



Totalkalkylen er et sektorregnskap for hele jordbruket. Skog og privat husholdning holdes utenom. Alle produksjonsinntekter, dvs salgsinntekter (fra f.eks melk, kjøtt, korn, grønnsaker, blomster, ull mm) legges sammen med tilskuddene. Så trekkes alle kostnader fra, inkludert avskrivninger.

Resultatmålet er «vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk inkludert inntektseffekt av jordbruksfradraget». Resultatmålet viser hva som er igjen til å dekke alt innsatt arbeid (inkl. leid) og egenkapital. I forhandlingene brukes disse tallene til å sammenligne inntektsutviklingen i jordbruket med andre grupper i samfunnet.

Arbeidsforbruk og produktivitet

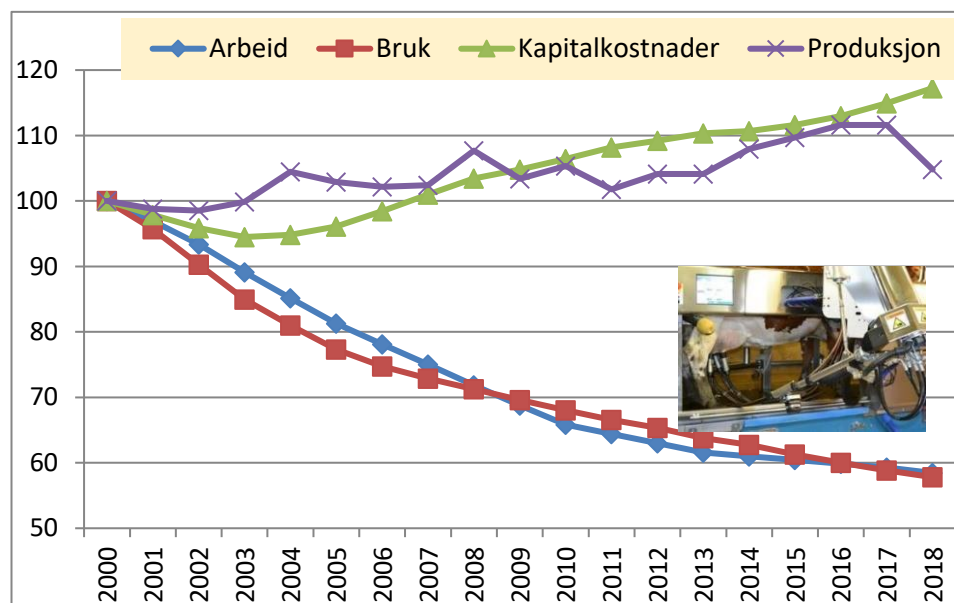


Teknologisk utvikling har bl.a gitt grunnlag for redusert arbeidsforbruk i jordbruket.

Statistisk sentralbyrå (SSB) gjennomfører jevnlig spørreundersøkelser blant et stort utvalg bønder. I noen av disse må bøndene oppgi hvor mange arbeidstimer som er lagt ned i gårdsdrifta, av en selv, familien og leid arbeidskraft. Disse undersøkelsene er grunnlaget for å beregne det samlede arbeidsforbruket i jordbruket og utviklingen i arbeidsforbruk som Budsjettnemnda prognoserer. Utviklingen i arbeidsforbruket er svært sentralt, fordi det er det eneste tallet som inngår i nevneren i brøken for resultatmålet for inntekt: «Vederlag til arbeid og egenkapital / årsverk.»

Reduseres arbeidsforbruket mye, øker også inntekta mye. I inntektsmålet står det blant annet at god produktivitetsutvikling vil være en forutsetning for inntektsdannelsen. Prognosert utvikling i arbeidsforbruket inngår derfor i rammeoppsettet i jordbruksforhandlingene.

Ett årsverk er definert som 1845 timer i året.



Utvikling i arbeidsforbruk, gårdsbruk, kapitalkostnader og produsert mengde i jordbruket

I Norge er lønningene høye. Arbeidskraft er dyrt. Bonden tar derfor i bruk teknologi og erstatter arbeid med kapital. Siden årtusenskiftet produserer norsk landbruk ca 10 prosent mer husdyr- og planteprodukter, med 40 prosent mindre arbeidsinnsats, men med litt over 15 % mer kapital. Produksjonen foregår på 40 prosent færre jordbruksforetak.

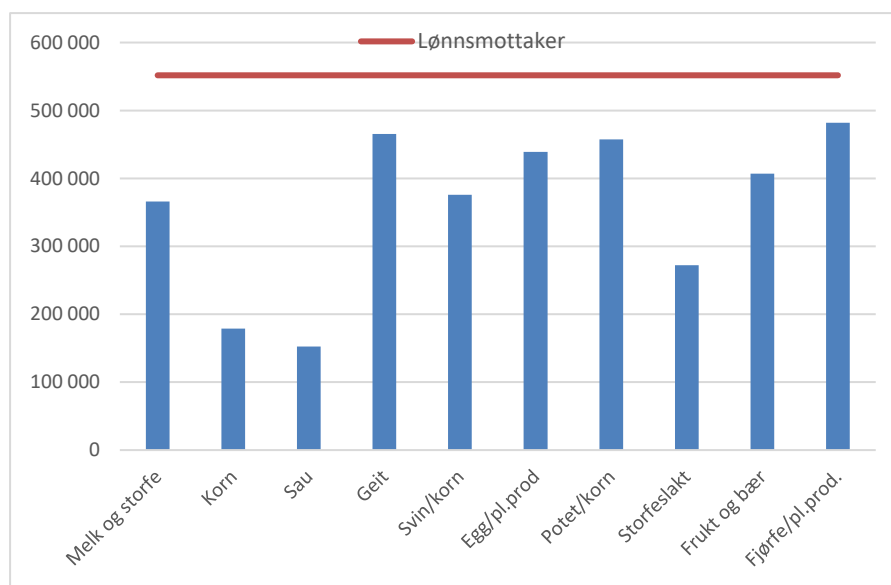


Jordbruket er blant næringer med sterkest produktivitetsvekst, og har ligget på nivå med oljeindustrien.

Produktiviteten betyr mye for inntektsveksten i jordbruket. Fra 2013 til 2019 er arbeidsforbruket i jordbruket redusert med 3.100 årsverk. I samme periode har inntektene økt med 45.000 kr/årsverk. Arbeidsproduktiviteten står for en inntektsvekst på drøye 21.000 kr/årsverk. Det tilsvarer nesten halvparten av hele inntektsveksten i perioden.

Jordbruksnæringa erstatter arbeid med kapital. Nye fjøs har melkerobot. Høsting av gras som før tok flere uker, skjer nå på et par dager med effektive slåmaskiner og rundballeutstyr. I kornproduksjonen tas det i bruk jordarbeidingsredskaper som gjør flere arbeidsoppgaver i en operasjon.

3.5.2 Referansebruk



Vederlag til arbeid og egenkapital pr årsverk inkl. effekt av jordbruksfradraget. 2018

Hovedformålet med referansebrukene er å vise utslag av endringer i priser og tilskudd for ulike produksjoner, bruksstørrelser og geografisk plassering. De 27 referansebrukene bygger på regnskaps-tall fra rundt 850 gårdsbruk fra hele landet. Gårdbrukerne som avgir regnskapet sitt må føre timelister over arbeidsforbruket. Regnskapstallene framregnes 2 år fram i tid med antatt utvikling i tilskudds-satser og priser på produkter og innsatsfaktorer.

Når partene utformer krav, tilbud og inngår avtale, gjør de beregninger på referansebrukene for å dimensjonere målpriser og tilskuddssatser.

Referansebrukene gir partene grunnlag for å få foreta prioriteringer i jordbruksforhandlingene. Skal noen produksjoner prioriteres fordi f.eks inntektsutviklingen er svak? Henger noen områder etter inntektsmessig? Bør noen bruksstørrelser prioriteres framfor andre?

3.5.3 Resultatkontrollen

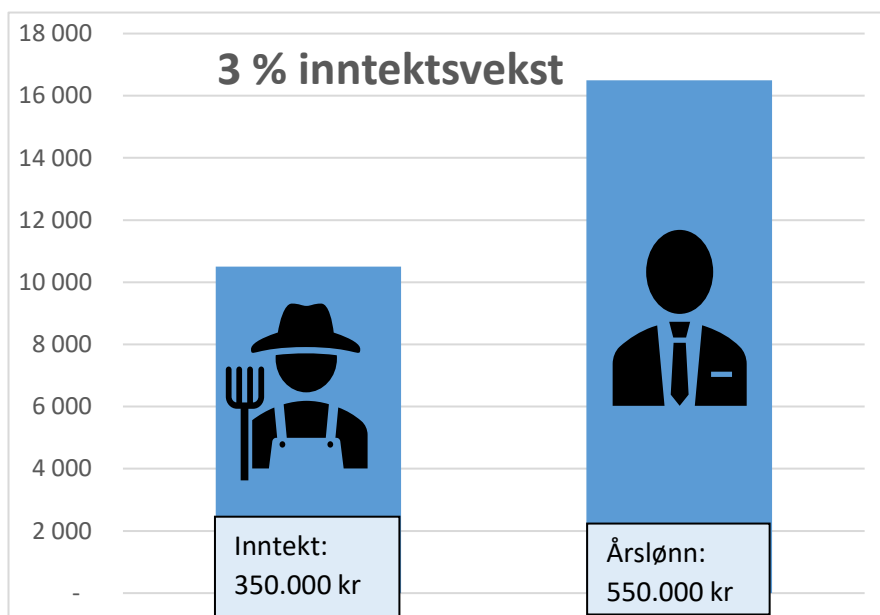
Formålet med resultatkontrollen er å finne ut om utviklingen i jordbruket har gått slik som Stortinget har som mål i landbrukspolitikken. Resultatkontrollen viser blant annet utviklingen for areal, produksjon, priser, kostnader, inntekter og investeringer, miljø og ressursvern, distriktpolitikk, sysselsetting, likestilling m.m. Resultatkontrollen har utviklingsstatistikk på lands-, region- og fylkesnivå.

3.6 Kroner eller prosent?

I landbrukspolitikken kan det være en utfordring i at målene kan være upresise og dermed gjenstand for ulike fortolkninger. Med flere overordnede mål og tilhørende delmål, vil vektleggingen av de ulike målene variere mellom de politiske partiene, men også mellom myndigheter og faglagene. Inntektsmålet (se kap 1.2) er slett ikke noe unntak i så måte. Faglagene vektlegger inntektsmålet sterkere enn myndighetene.

Inntektsmålet fokuserer på «inntektsutvikling», men det er ikke presisert om inntektsutviklingen skal måles i kroner eller prosent. Ulik fortolkning, har vært et stridstema mellom bøndene og myndighetene helt tilbake til 1992. Da en gikk over fra et mål om sidestilling av inntektsnivå mellom bønder og industriarbeidere, til et mål om inntektsutvikling.

Inntektstallene som utarbeides årlig til jordbruksforhandlingene, viser et langt lavere inntektsnivå i jordbruket enn for gjennomsnittslønns-mottakeren. Prosentvis samme inntektsutvikling beregnet med utgangspunkt i ulike inntektsnivåer, vil gi ulik inntektsutvikling målt i kroner.



Diskusjonen om kroner eller prosent kom også opp når Stortingets nye inntektsmål skulle operasjonaliseres ved jordbruksoppgjøret 2017. Regjeringen mente at det var inntektsforskjellen målt i prosent som skulle reduseres, mens faglagene mente det var inntektsgapet målt i kroner.

Jordbruksoppgjøret 2017 endte med brudd, men Stortinget fastsatte inntektsramma. Noen presisering eller avklaring om inntektsmålet skal forstås i kroner eller prosent, ble ikke gitt av Stortinget. Det skjedd heller ikke i jordbruksoppgjørene 2018 og 2019.

Regner man prosent på et lite tall, blir beløpet lavt. Den kronemessige avstanden mellom bønder og lønsmottakere vil øke.

3.6.1 Markedstilpasning



Bonden er produktiv, men det er også husdyra. Purka får flere grisunger pr kull, de vokser fortere og bruker mindre fôr på å vokse. Dessverre kan det føre til overproduksjon.

I inntektsmålet står det at god markedstilpasning vil være en forutsetning for inntektsdannelsen. Norsk landbruk produserer hovedsakelig for innenlandsmarkedet. Av og til produseres det mer enn Ola og Kari Nordmann etterspør. Dette har de siste årene vært tilfelle for svin og sau/lam. Da synker prisene, samtidig som det settes inn tiltak for å bringe produksjonen i balanse med markedet. I slike situasjoner er det vanskelig å legge til rette for inntektsvekst i jordbrukssektorene med overproduksjon. Økes tilskuddene i et forsøk på å holde økonomien oppe, blir det mer krevende å få produksjonen ned og prisene opp. Overproduksjonsperioden forlenges. Etter 2017 har partene i

jordbruksforhandlingene tatt hensyn til markedstilpasningen ved å legge inn et fratrekk i inntektsramma, og prioritert produksjoner med markedspotensial (jfr Linje 3 i økonomisk ramme).

3.7 Jordbruksforhandlingenes saksgang i organisasjonen



Jordbruksforhandlingenes gang i Norges Bondelag

Jordbruksforhandlingene er en årlig prosess som utad kan synes å være avgrenset til perioden fra kravet leveres i slutten av april til det enten inngås en avtale eller det blir brudd rett før 17. mai. I praksis jobber Norges Bondelag hele året med jordbruksforhandlingene. Arbeidet begynner tidlig om høsten med å forberede materiell for innspill til vårens forhandlinger. Lokallagene bruker vinteren til å studere dette materialet og gi en uttalelse til sitt fylkeslag. Fylkeslagene samordner uttalelsene fra lokallagene til et innspill til forhandlingsutvalget. Høsten og vinteren brukes også til arbeidsgrupper som skal utrede ulike saker som partene ønsker bedre kartlagt fram til neste års forhandlinger.

Spørsmål til diskusjon

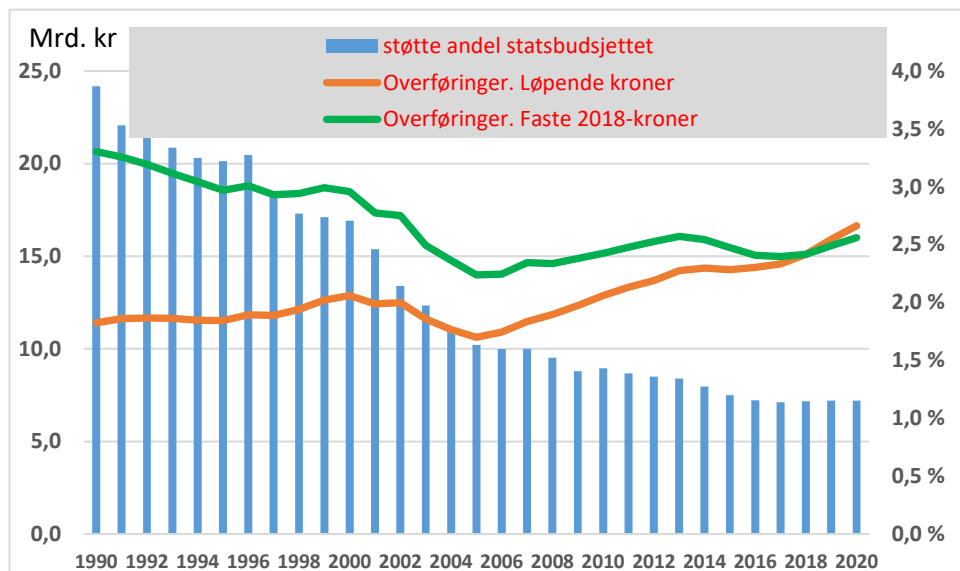
- 1) Jordbruksforhandlingene omtales spøkefullt som «vårens vakreste eventyr»
 - a. Hva forhandles det om, og hva forhandles det ikke om?
 - b. Når trer endringer i målpriser og tilskudd i kraft?
- 2) Diskuter fordeler og ulemper med dagens system med årlige forhandlinger.
 - a. Hva er alternativet til jordbruksforhandlinger?
 - b. Blir bøndernes påvirkningskraft større eller mindre med et annet system?
- 3) Hva menes med å legge til rette for at bønder skal få en inntektsutvikling på linje med andre grupper i samfunnet?
- 4) Hva består grunnlagsmaterialet til jordbruksforhandlingene av?
- 5) Hva menes med resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital pr årsverk?»
 - a. Hva er et årsverk?



«Bondehæren» aksjoner ved bruddet i jordbruksoppgjøret 2014. 6000 marsjerte fra Landbrukets Hus til Stortinget. Aksjonen førte fram. Politikerne plussset på tilbudet. I påfølgende jordbruksoppgjør kom regjeringen med bedre tilbud.

4 Økonomiske virkemidler

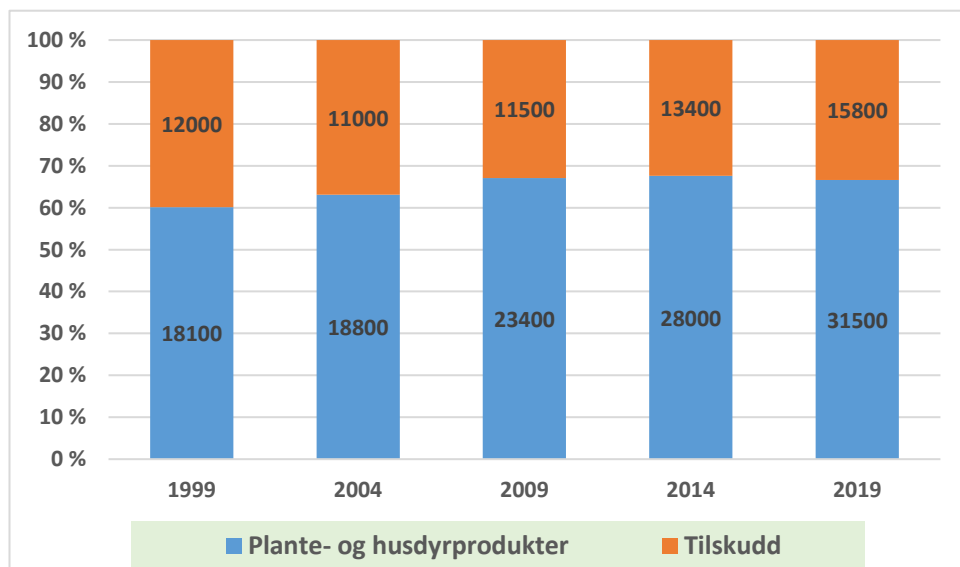
For å nå politisk fastsatte mål, kan man bruke gulrot eller pisk. I dette kapittelet skal vi se på gulrøttene, eller økonomiske virkemidler. Pisken kommer vi tilbake i kapitelet om de juridiske virkemidlene. Begge metodene påvirke adferden og tilpasninger bønder gjør.



I 2020 utgjør budsjettmidlene over jordbruksavtalen 16,6 mrd. kroner. Det tilsvarer 1,15% av statsbudsjettet. Andelen var langt høyere tidligere. I løpende kroner holdt overføringene seg tilnærmet uendret fra 1990 til 2005. Etter 2005 har de økt noe, men realverdien er om lag uendret.

Pris er også et viktig økonomisk virkemiddel. Prisen bonden får for sine produkter påvirkes av tilbud og etterspørsel og kjedemakt. Tollvernet (se kap.2) gir mulighet for å holde en høyere pris i Norge. Bøndernes produksjonsinntekter (pris og produsert mengde) økte mye fra 2004 til 2014. Økningen har vært noe mindre fram til 2019. Sum tilskudd var om lag uendret fra 1999 til 2009. Andelen av inntekta fra markedet økte da fra 60 prosent til 67 prosent, som den også er i 2019.

Utvikling i overføringer til jordbruket.



Produksjonsinntekter fra plante- og husdyrprodukter og tilskudd til jordbrukssektoren. Mill. kroner. Kilde: Budsjettnemnda for jordbruket



4.1 Kanaliseringpolitikk

Over 90 prosent av jordbruksarealet i Norge brukes til korn eller gras.



Sørumsnes i Akershus. God kornjord, men også godt egnet til grasproduksjon, slik tilfelle var før 1970.



Vingelen i Hedmark. 700 moh og kort vekstsesong gjør det bare mulig med grasproduksjon.

Norge har lav selvforsyning. Landbrukspolitikken har vært innrettet for å maksimere den totale produksjonen av plante- og husdyrprodukter i Norge. Gjennom relativt høy kornpris og arealtilskudd, har en gjort det økonomisk attraktivt for bønder med gode dyrkingsforhold å dyrke korn. Dette omtales som kanaliseringpolitikk. Samtidig har de fleste blitt deltidsbønder med lønnet arbeid utenfor bruket, eller de har korn i kombinasjon med fjørfe eller gris eller annen virksomhet med grunnlag i gårdens ressurser. Kanaliseringpolitikk har vært en sentral del av landbrukspolitikken siden 50-tallet.

Fordeler/ulempene med kanalisering

- Stor produksjon
- Bedre beredskapssevne
- Bosetting i distriktene
- Landbruk over hele landet
- Ikke gjengroing i distriktene
- Økt innenlandsk frakt
- Erosjon, åpen åker
- Husdyrgjødsel. P-overskudd i distriktene
- Ensidig kulturlandskap med lite beitedyr i befolkningstett område



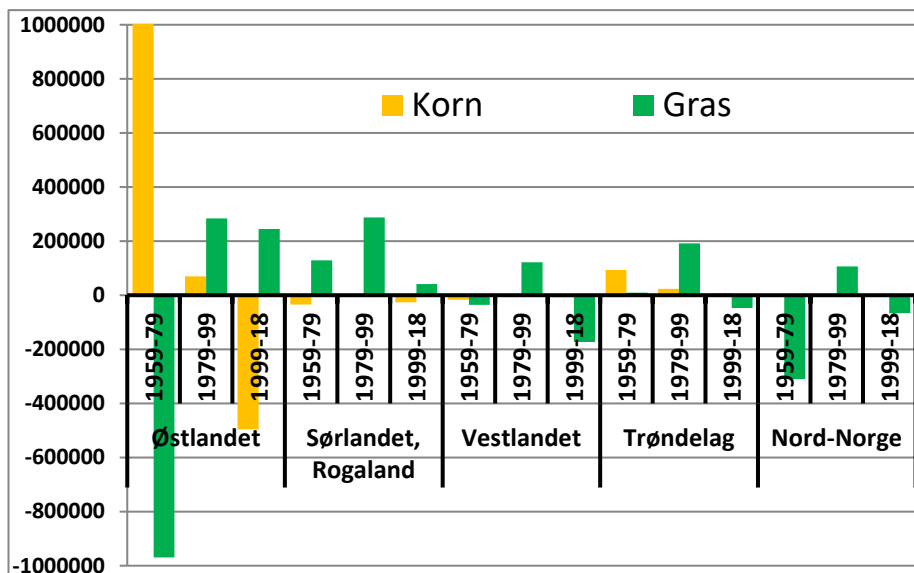
www.bondelaget.no

Påstand: Om det ble lagt mer til rette for å produsere melk, storfekjøtt og sau på flatbygdene, ville produksjonen i distriktene blitt utkonkurrert. Samtidig ville produksjonen av korn gått ned, fordi kornarealene på flatbygdene ville måtte erstattes med gras. Husdyrproduksjonen ville foregått på mer importerte kraftfôrråvarer enn i dag.



I et normalår går 85-90 prosent av kornet til kraftfôr

Kornprodusentene produserer både matkorn og fôrkorn. For at husdyrprodusentene og mølleindustrien ikke skal få for høye kostnader, skrives noe av kornprisen ned med et prisnedskrivningstilskudd som går til bedrifter som produserer kraftfôr og matmel. Da blir det lønnsomt for husdyrprodusenter i kornområdet å levere kornet og ta igjen ferdig kraftfôr, framfor å lage kraftfôret selv av eget korn. Prisnedskrivningstilskuddet sammen med frakttilskudd sørger dermed for at f.eks. svineprodusenten på Jæren betaler om lag det samme for kraftfôret som svineprodusenten i Østfolds kornkammer.



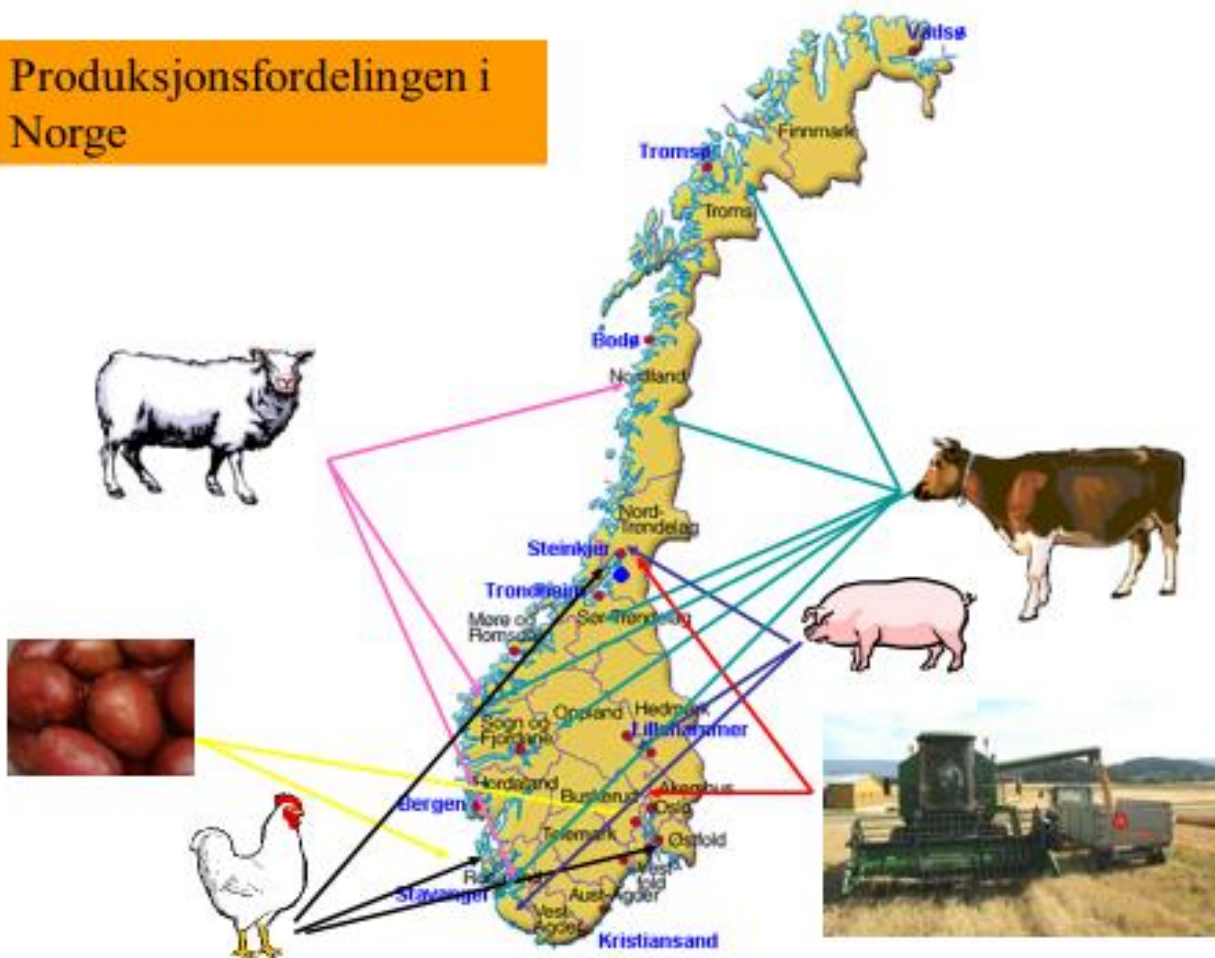
Arealendringer av korn og gras for landsdeler. Dekar. Kilde SSB

Bøndene har tilpasset seg kanaliseringspolitikken. Derfor foregår kornproduksjonen i områdene som er best egnet for dette, dvs på flatbygdene på Østlandet og i Trøndelag. De grasbaserte husdyrproduksjonene er kanalisert til distriktene. I Østfold dyrkes det korn på 90 prosent av jordbruksarealet, mens i Møre og Romsdal brukes 95 prosent av arealet til grasproduksjon.

I kanaliseringspolitikkenes gullalder på 50, 60 og 70-

tallet gikk ca 1 mill. dekar over fra gras til korn på Østlandet. Hittil i dette årtusenet er om lag halvparten av dette kornarealet enten lagt tilbake til gras, annen produksjon eller blitt bygd ned av bl.a veger, jernbane, næringsbygg og boliger.

Produksjonsfordelingen i Norge



Et delmål under målet «landbruk over hele landet», er å sikre en geografisk produksjonsfordeling.

4.2 Hvorfor gi tilskudd?

4.2.1 Nå landbrukspolitiske mål

Ulike tilskuddsordninger innrettet mot bønder, utgjør brorparten av de økonomiske virkemidlene. Både størrelse på og innretning av de økonomiske virkemidlene utgjør det viktigste verktøyet for å nå mange av de landbrukspolitiske målene. Muligheter for måloppnåelse gjennom å ha bøndene «på lag», er en viktig begrunnelse for at Staten bevilger tilskudd.

4.2.2 Betaling for produksjon av fellesgoder



Storfe på jobb i produksjon av vakkert, åpent kulturlandskap

Norsk landbruk er opptatt av å forsyne forbrukeren med sunne, trygge og smakelige matvarer. Men landbruket produserer mer enn bare mat. Et aktivt og mangfoldig landbruk gir samfunnet mange fellesgoder. For eksempel et vakkert kulturlandskap, stort biologisk mangfold, spredt bosetting, matberedskap og matsikkerhet. Fellesgodene kjennetegnes ved at de ikke er omsettbare i et marked. For å sikre samfunnet et ønsket omfang av fellesgoder, må et land føre en aktiv landbrukspolitikk med

målsettinger for fellesgodene. Det må også være politisk vilje til å sette inn effektive virkemidler for å nå målene. Å piske noen til å produsere fellesgoder, er ikke hensiktsmessig. Derfor bruker Staten gulrot i form av tilskudd for å få bøndene til å utføre denne tjenesten for samfunnet.

4.2.3 Fordelingspolitikk – utjevne inntektsforskjeller

Fordelingshensyn er en annen viktig begrunnelse for tilskudd. I Norge er man opptatt av å legge til

Tilskuddsordning	Differensiering		
	Produksjon	Distrikt	Størrelse
Husdyrtilskudd	X	(X)	X
Tilskudd små/mellomstore melkebruk	X		X
Driftstilskudd. Melkeku, geit og kjøttfe	X	X	X
Arealtilskudd	X	X	
Distriktstilskudd. Kjøtt, melk, egg, grønt, potet	X	X	
Frakttilskudd	X	X	
Avløsningstilskudd ferie og fritid	X		X
Beitetilskudd ⁵⁾	X		
Grunntilskudd. Geitmelk, Sau/lam, Geit/kje	X		
Tilskudd til økologisk landbruk	X		
Fylkesvise BU-midler (18 fylkesstrategi)			(X)

De største tilskuddsordningene har differensierte satser etter produksjon, distrikt eller størrelse.

rette for et samfunn med relativt små inntektsforskjeller. Det gjelder både mellom yrkesgrupper og innad i yrkesgruppene.

Stortinget har bestemt at inntektsutviklingen i jordbruket skal sammenlignes med inntektsutviklingen for gjennomsnittet av alle lønsmottakere (se kap 1.2). For at inntektsutviklingen i jordbruket skal bli tilfredsstillende og inntektsmulighetene attraktive for å få rekruttering til yrket, bevilger Staten tilskudd for å heve

inntektene i jordbruket. Dersom noen grupper av bønder tjener mindre enn andre, stimulerer man de som tjener minst med tilskudd. På denne måten bidrar tilskuddene til å jevne ut inntektsforskjeller i jordbruket.

Produksjoner



Områder



Størrelse



For å nå politiske mål består mye av landbrukspolitikken av inntektsutjevning mellom produksjoner, områder og bruksstørrelse.

dyrene eller dekalene, slik at smådriftulempere utjevnes. Det foretas også utjevning mellom produksjoner, f.eks ulike satser for gras, korn, potet eller grønnsaker. Det er derfor etablert et sett av tilskuddsordninger der hver ordning har en eller flere av utjevningsdimensjonene i seg.

Påstand: Inntektsutjevning er helt sentralt for å utnytte jord- og beiteressursene våre. Hadde man ikke foretatt en aktiv utjevningsspolitikk, ville vi hatt færre gårdsbruk, lavere produksjon og en sentralisering av produksjonen til de beste dyrkingsområdene. Gjennom tilskuddsordningene med utjevningseffekt, stimulerer man derfor til å nå det overordnede målet om et landbruk over hele landet.

4.3 Utjevning mellom produksjoner



Markedsorientert produksjon der tilskudd utgjør en liten andel av inntekta

Bøndene henter i gjennomsnitt henter ca 2/3 av inntektene fra markedet og 1/3 fra tilskudd. Produksjoner har forskjellige forutsetninger for å kunne hente ut inntekter fra markedet. Variasjonen mellom ulike produksjoner er derfor stor. Produsenter av frukt, bær og grønnsaker tar ut det meste av inntektene sine i markedet. Generelt henter de kraftfôr-baserte produksjonene en langt større andel av inntekta i markedet enn de grovfôrbaserte produksjonene. Dette skyldes blant annet at gris, høns og kylling er lite arbeidskrevende pr produsert kg kjøtt sammenlignet med sau

og storfe. I tillegg påvirkes de kraftfôrbaserte produksjonene lite av klima, topografi og arrondering. De grovfôrbaserte produksjonene er dessuten i hovedsak lokalisert til distriktene, som ofte er et godt stykke fra markedene. Der utnytter de beite- og utmarksarealer. Her gjør disse produksjonene et viktig arbeid knyttet til produksjon av fellesgoder for samfunnet, som bosetting og kulturlandskap.

4.4 Utjevning mellom områder

Norge er et langstrakt land med store forskjeller i klima og produksjonsforhold. Den politiske begrunnelsen for å jevne ut inntekt mellom områder er todelt:

- Klimatiske forhold
- Avstand til den man leverer produkter til.

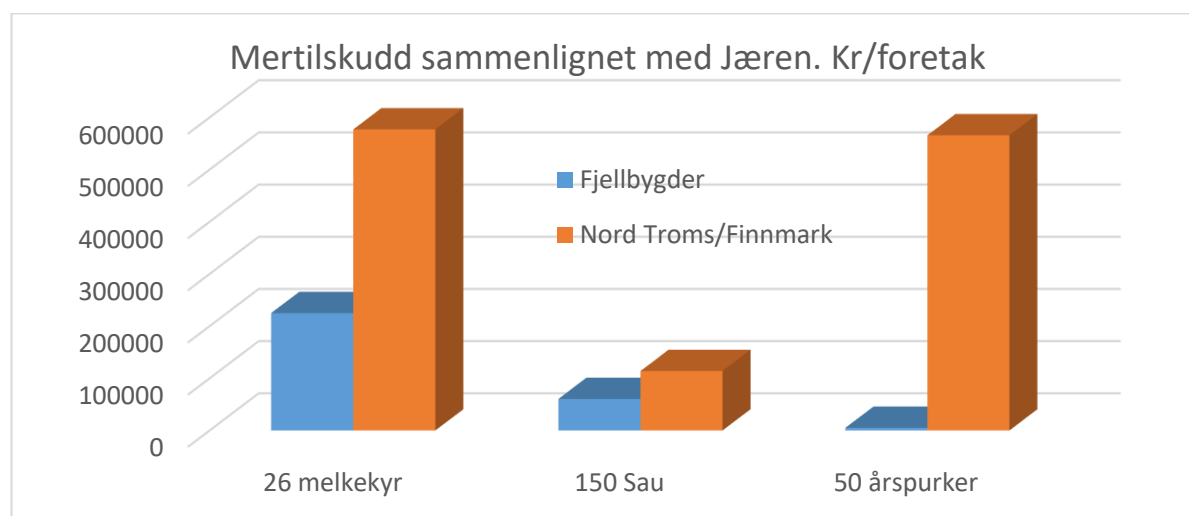
4.4.1 Klimatiske forhold

Sammenlignet med andre land begrenser det kjølige klimaet både avlingsnivå og hva vi kan dyrke her



til lands. Samtidig er det også store klimatiske forskjeller innenfor landets grenser. Det gir store avlingsvariasjoner mellom områder. For at det også skal være mulig å drive landbruk i de mindre klimatiske gunstige områdene av landet, har vi tilskuddsordninger med satsdifferensiering etter hvor i landet produksjonen foregår.

På Jæren høstes tre til fire grasavlinger i vekstsesongen, mens det i Troms og Finnmark og i fjellbygdene høstes én til to avlinger.



Mertilskudd for bruk med hhv melk, sau og avlssvin sammenlignet i med Jæren.

4.4.2 Avstand

De viktigste tilskuddsordningene for å utjevne for avstand er:

- frakttilskudd (kraftfôr, korn, slakt, egg)
 - For melk er det også en fraktordning, men den finansieres over Prisutjevningsordningen (av bøndene selv) og ikke over jordbruksoppjøret.
- tilskudd til veterinære reiser.

Avstandene er store i Norge. Noen produsenter ligger i nærheten av mottaksanlegg, andre lenger unna. Det samme gjelder avstand til kraftfôrfabrikkene. For å unngå konsentrasjon av jordbruksproduksjonen til områdene nær mottaksanleggene, ønsker man å gi

bønder tilnærmet like inntektsmuligheter uavhengig av beliggenhet til mottaksanlegg.

4.5 Utjevning mellom gårdsbruk med ulikt driftsromfang

Et annet delmål under det overordnede målet om «Landbruk over hele landet» er «Et mangfoldig landbruk med en variert bruksstruktur». Begrepet «bruksstruktur», knytter seg til størrelsen på gårdsbrukene.

Det er stordriftsfordeler i produksjonen av landbruksvarer. Kostnaden pr produsert enhet synker jo flere enheter av varen foretaket produserer. Et bruk som produserer 300 tonn med poteter, har lavere kostnader pr tonn enn et bruk som produserer 30 tonn med poteter. Stordriftsfordelene knytter seg særlig til arbeidsforbruk, men også at en kostbar investering utnyttes bedre ved større produksjon. Stordriftsfordelene avtar med størrelsen på foretaket.



Det er lavere kostnader pr kg honning jo flere bikuber man har.

Alle har ikke mulighet til å vokse seg stor. Gårdens ressursgrunnlag setter begrensninger, og i mange tilfeller gjelder dette arealet. Jordteigene på foretaket kan være mange og små, ligge langt fra hverandre, være bratte og ha urasjonell utforming. Skal man utvide driftsromfanget, blir det behov

for mer areal. Det kan være store avstander til nærmeste tilgjengelige areal. Det man tjener på stordriftsfordeler inne i fjøset, kan bli spist opp av økt arbeidsforbruk ved transport av møkk ut fra driftssenteret og fôr inn til driftssenteret fra arealer som ligger langt fra driftsbygningen.

Investering i ny driftsbygning i landbruket koster mye, og skal avskrives over mange år. Den har som regel liten eller ingen alternativ anvendelse, særlig i distriktene. For at bonden skal ha sikkerhet for investeringen, er det viktig med forutsigbare rammevilkår som gir lønnsom produksjon i hele driftsbygningens forventede levetid. Derfor bør det ikke gjøres for store endringer i tilskuddsordninger. Selv om den teknologiske utviklingen gir muligheter for større produksjon til samme arbeidsinnsats

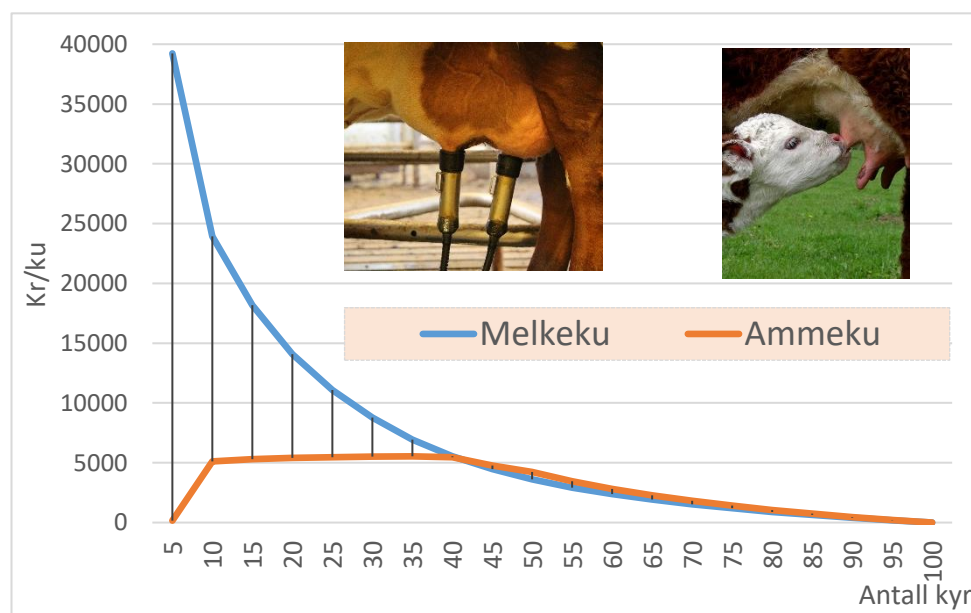
Påstand: En landbrukspolitikk som gir muligheter for både små og større gårdsbruk, er en forutsetning for å kunne ha et landbruk over hele landet. Skal man få til dette, må det legges til rette for lønnsomhet både i områdene med dårligst forutsetninger for landbruksproduksjon og de med best forutsetninger.

som den gamle teknologien hadde, må ikke rammevilkårene svekkes for de som for noen år tilbake investerte i produksjon tilpasset en annen teknologi.



Det er krevende å drive jordbruk på store gårdsbruk i områder med små, bratte teiger inneklemt blant fjell og fjord. Stordriftsmulighetene er mindre her enn på flatene på Jæren, Østlandet og rundt Trondheimsfjorden.

Alle søkere av produksjonstilskudd trekkes et bunnfradrag, for tiden 6000 kroner pr foretak. Formålet er å skille ut hobby fra næring. Bunnfradraget har en omvendt strukturell effekt, og utgjør relativt sett mest for mindre foretak med lite tilskudd. Tilskudd differensiert etter størrelse på produksjonen, har vi særlig for det grovfôrbaserte husdyrholdet. Differensieringen varierer mellom produksjoner.

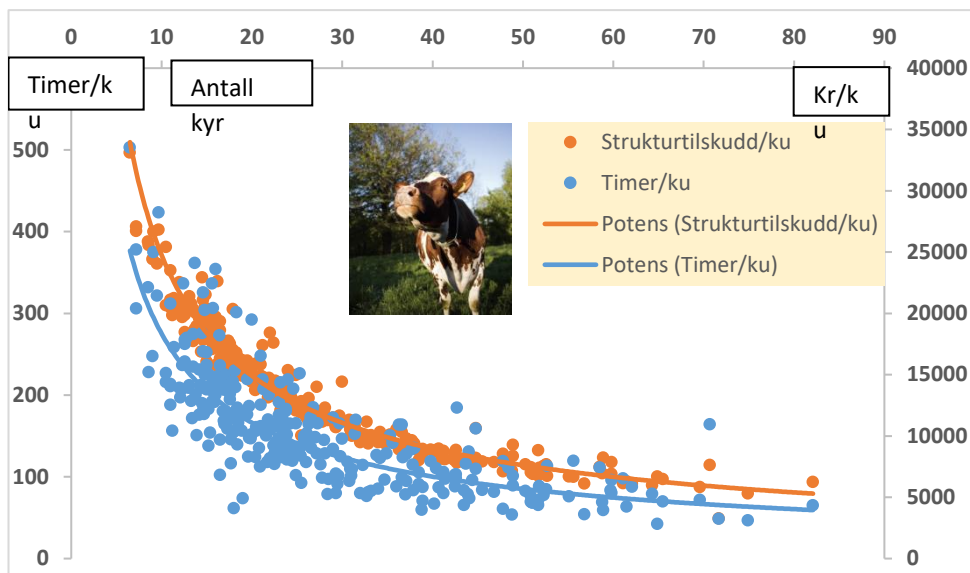


Figuren illustrerer at tilskuddene faller mye pr ku i melkeproduksjonen etter størrelse, særlig opp til ca 50 kyr. Når det gjelder småfeholdet er det sterkere differensiering etter størrelse i geiteholdet enn i saueholdet.

I planteproduksjonen ble tilskudd differensiert etter størrelse på foretaket tatt bort ved jordbruksoppkjøret 2014, med et lite unntak for tomat, slangeagurk og salat.

Tilskudd differensiert etter besetningsstørrelse omregnet til kr/ku (arealsone 5). Det er sterkere differensiering i tilskudd etter størrelse i melkeproduksjonen enn i andre produksjoner.

FOR FULLSTENDIG OVERSIKT OVER ALLE TILSKUDD, VISES DET TIL AVTALEGUIDE. Se www.bondelaget.no



Figuren viser arbeidsforbruket pr ku for bruk som er med i Nibios driftsgranskinger og alle tilskudd differensiert etter bruksstørrelse omregnet til kr/ku (2017). Arbeidsforbruket faller med økende bruksstørrelse. Formen på plot og trendkurver er tilnærmet like, men spredningen i arbeidsforbruk er større enn

spredningen i tilskudd. Det viser at utformingen av tilskuddsordningene med differensierte satser etter bruksstørrelse er ganske riktig for å jevne ut for småskala ulemper knyttet til arbeidsforbruk.

4.6 Velferdsordninger

Det gis tilskudd til:

- ✓ Avløsning ved ferie og fritid
- ✓ Sykdom, fødsel mv
- ✓ Landbruksvikar
- ✓ Tidligpensjon
- ✓ Kollektiv dekning av sykepenger

Husdyra må ha sitt stell 365 dager i året, men bonden må ha litt fritid. Bonden trenger også et sikkerhetsnett ved sykdom, fødsel og dødsfall. I overkant av 10 prosent av jordbruksavtalen brukes på 5 ulike velferdsordninger. De er spesielt viktig for rekruttering til næringa og likestilling. De bidrar ikke bare til bondens velferd, men også til god dyrevelferd.

4.7 Jordbruksfradrag

Bønder får et skattefradrag på næringsinntekta, kalt jordbruksfradrag. Dette ble innført som en kompensasjon for en kraftig prisreduksjon til bøndene ved årtusenskiftet for å få ned grensehandelen. Jordbruksfradraget er senere utvidet blant annet for å kompensere for endringer som påvirker bondens inntekt som for eksempel økt trygdeavgift. Derfor blir jordbruksfradraget lagt til vederlaget til arbeid og egenkapital per årsverk, når inntektsutviklingen skal vurderes for fastsetting av rammene i jordbruksforhandlingene.

Jordbruksfradraget er utformet med 100 prosent fradrag for de første 90.000 kroner i næringsinntekt. Deretter gis det et fradrag på 38 prosent, opp til et samlet fradrag på 190.400 kroner.

Spørsmål til diskusjon

- 1) Hva er kanaliseringpolitikk og hvorfor har den stått sentralt i landbrukspolitikken i Norge?
- 2) Hvorfor gis det tilskudd til landbruket?
- 3) Gi eksempler på tilskuddsordninger som bidrar til å nå målet om landbruk over hele landet?

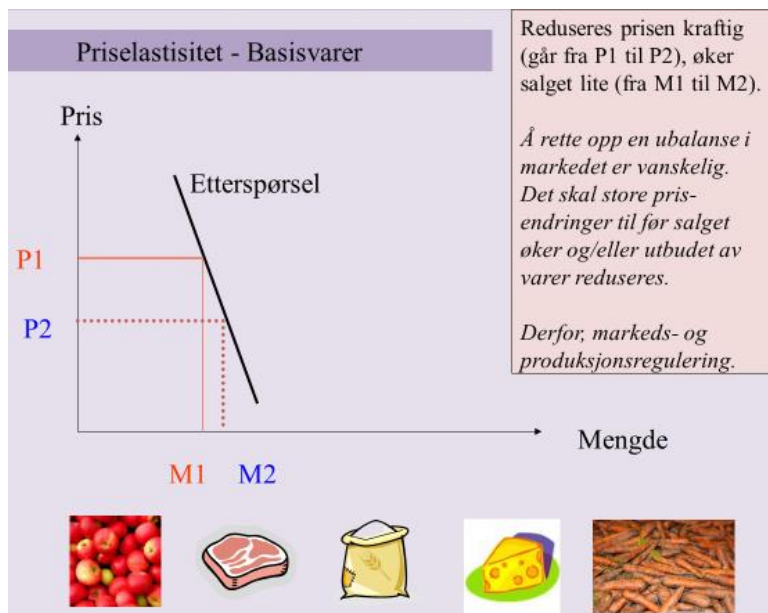
5 Markedsordninger

5.1 Hvorfor regulere markedet?

Alle særtrekkene ved matproduksjonen gjør at Norge, EU og de fleste andre utviklede land har etablert systemer for å regulere markedet for landbruksvarer. Markedsreguleringssystemene fungerer som et sikkerhetsnett. Uten systemene vil man kunne få store prissvingninger og risiko for konkurser.

Bøndene er avhengig av en velfungerende verdikjede for å få varene sine fram til forbruker. Flere regjeringsoppnevnte utvalg har konkludert med at verdikjeden ikke fungerer optimalt, med uklare kontrakter, og for lite åpenhet og informasjon. Vi ser at mye makt flyttes til de tre dagligvarekjedene, som integrerer seg stadig nærmere bonden. Endelig har regjeringen lagt fram et forslag om Lov om god handelsskikk med et uavhengig tilsyn, som skal rydde opp i forholdet mellom leverandør og dagligvarekjedene. Det er et bra første steg.

Å produsere mat er en langsiktig biologisk prosess, og nettopp derfor er det vanskelig å gjøre raske tilpasninger av produksjonen etter svingninger i markedet. Kornproduksjonen er blant produksjonene som svinger mest avhengig av værforholdene. I tørkeåret i 2018 ble det produsert om lag halvparten så mye korn som i et vanlig år. I tillegg til at jordbruket er en biologisk produksjon som avhenger av vind og vær, er mange produksjoner langsiktige. Det tar tre år fra kua blir bedekket til kalven blir født, fostret opp, slaktet og biffen ligger i butikken. Når man setter i gang denne prosessen ønsker man å være sikker på at man får solgt varen og ha så forutsigbare rammevilkår som mulig.



I norsk landbruk har vi mange små produsenter spredd over hele landet. Det finnes ingen drivkrefter for at produsentene hver for seg sørger for et marked i balanse.

De fleste jordbruksvarer har lav priselastisitet. Selv store prisendringer slår lite ut på etterspørselen. Lav priselastisiteten skyldes at mat dekker et basisbehov. Faller prisen på en matvare mye, påvirkes ikke forbrukermønstret nevneverdig slik at salget øker lite.

For å holde matproduksjonen mest mulig stabil har Norge og mange andre land

etablert systemer for å regulere markedet for landbruksvarer. Hensikten er å unngå store

Formålet med markedsordningen:

- Sikre markedsbalanse, og iverksette reguleringstiltak
- Sikre at målprisene vedtatt i jordbruksavtalen oppnås i markedet når det er markedsbalanse
- Bidra til like priser over hele landet
- Sikre avsetning på produktene
- Sikre stabile forsyninger til noenlunde lik pris

prissvingninger. Mange land har løst dette ved å etablere store offentlige lagre for korn og ris. I Norge har vi etablert markedsordningene som gir bonden sikkerhet i å få solgt det som produseres til tilnærma lik pris uavhengig av hvor i landet varen produseres og produksjonsstørrelse.

Sammen med importvernet legger markedsreguleringa grunnlaget for at produsenten skal kunne ta ut de målprisene som er framforhandlet i jordbruksforhandlingene.

5.2 Bønder balanserer markedene



Norge skiller seg fra andre vestlige land ved at næringa påtar seg det økonomiske ansvaret for overproduksjon. De har da fått ansvaret for å gjennomføre regulering av produksjonen. Dette kalles gjerne markedsbalansering. Reguleringen skjer gjennom bøndenes egne bedrifter (landbrukssamvirkene); Tine (melk), Nortura (kjøtt og egg) og Felleskjøpet (korn). Disse betegnes som «markedsregulator».

Beslutningsmyndigheten ligger hos Omsetningsrådet. Kostnaden ved reguleringen tas av bøndene gjennom et pristrekk (Omsetningsavgift).

Alle markedsregulatorene kontrolleres av Landbruksdirektoratet gjennom Omsetningsrådet.

Avsetningstiltak (utover pris og utkjøpsordninger):

- Transportstøtte mellom overskudds- og underskuddsområder.
- Lagring mellom overskudds- og underskuddsperioder. F.eks fryse inn ribbe til jul.
- Eksport (2020 blir siste året)
- Billigsalg, kampanjer
- Til fôr og andre produkter utenfor matvarekjeden
- Destruksjon

Det finnes en rekke «verktøy» som i vekslende grad benyttes til å regulere markedet. Prisfastsetting skal være hovedvirkemiddelet for å unngå permanente overskudd. I flere år har det vært overskudd av svinekjøtt. Da har markedsregulator ikke tatt ut målprisen fastsatt i jordbruksforhandlingene. Hensikten er å redusere produksjonsiveren, men også selge mer svinekjøtt.

Påstand: Det norske markedsreguleringssystemet er et kostnadseffektivt system. Som eier av samvirkene og utsatt for omsetningsavgift, ønsker bonden billigst mulig regulering. Forbrukeren får stabile priser.



Ved underdekning skal markedsregulatorne be myndighetene om redusert toll, slik at import kan dekke opp for det norske underskuddet.

I situasjoner med overskudd vil det være et mål å redusere tilførselen av varer til markedet for å unngå enda kraftigere prisfall. I 2018 ble det vedtatt å bruke omsetningsavgiften på gris til å kjøpe ut purker. Produsentene må avslutte svineholdet, og kan ikke starte opp ny produksjon før det har gått sju år. 2500 purker ble kjøpt ut. Det tilsvarer litt over 3 prosent mindre produksjon.

Man skiller mellom strakstiltak som blir satt i verk for å regulere markedet med rask virkning og mer forebyggende tiltak. Omsetningsavgiften for å finansiere merket «Nyt Norge», som skal øke oppslutningen om norsk mat, er et eksempel på langsiktige tiltak.

5.3 Unntak fra konkurranseloven



Samvirke må ha nok muskler og ha lov til å bruke disse for å gjennomføre jordbruksavtalen.

I konkurranseloven står det at enhver avtale mellom foretak og samordnet opptreden, er forbudt. Forbudet omfatter samarbeid om priser, markedsdeling og begrensninger i produksjon eller salg. I og med at bønder er selvstendig næringsdrivende med eget foretak, sier konkurranseloven at disse i utgangspunktet ikke har lov til å samarbeide om priser i markedet.

Markedsregulatorne er gitt et unntak i konkurranseloven. De spiller en sentral rolle i å gjennomføre vedtak i jordbruksavtalen. For at de skal kunne utføre sin rolle som markedsregulator må de kunne sette prisen i markedet, dvs være prisledende. Da må de ha en dominerende markedsposisjon. Unntaket i konkurranseloven består i at det kan drives markedsdeling og prissamarbeid, samt bruke den dominerende markedsposisjonen, men vel å merke bare for å gjennomføre jordbruksavtalen.

5.4 Samvirkes roller

5.4.1 Prisansvar

I jordbruksavtalen fastsettes det målpriser for:

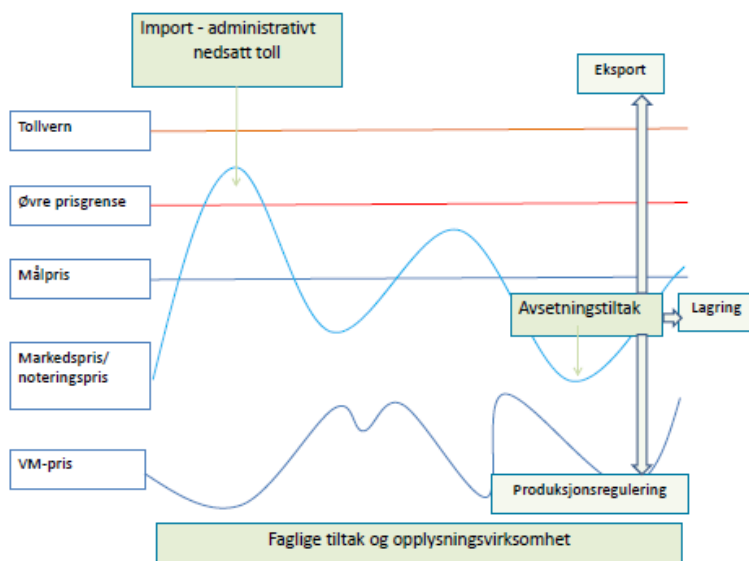
- Melk
- Svinekjøtt
- Korn
- Epler
- Potet
- 10 grønnsaksslag

Markedsregulator har ansvaret for at prisene vedtatt i jordbruksforhandlingene oppnås. Det forutsettes at markedet er i balanse for at målprisen skal tas ut. Målprisen er en teoretisk maksimal pris. Den faktiske prisen i markedet, kalles noteringspris. Noteringsprisen ligger på engrosnivå, og er ikke prisen bonden får betalt for sine produkter. Mellom fjøsdøra og noteringspunktet påløper kostnader til bl.a frakt, slakting og analyser.

Hva er rett målpris? Settes den for høyt risikerer man en økning i produksjonen som over tid kan gi overskudd. Det har ingen hensikt å

sette målprisene høyere enn det som er realistisk å oppnå utfra markeds-situasjonen. Det har heller ingen hensikt å prise de norske varene så høyt at prisen ligger over importpris pluss toll. Da fører det bare til import og redusert marked for norske varer.

Målprisene fastsettes for perioden 1. juli til 30. juni. Noteringsprisen svinger med tilbud og etterspørsel. Ved overproduksjon, reduseres prisen. Markedsregulator foreslår markedsregulerings-tiltak, som omsetningsrådet kan vedta.



Målprissystemet. Avtaleåret går fra 1.7 til 30.6 og vises horisontalt.

Den øvre prisgrensa ligger:

- Melk 5 %
- Kjøtt, egg og korn 10 %
- Frukt og grønt 12 %

over målprisen

Over målprisen ligger en øvre prisgrense. Overstiger noteringsprisen den øvre prisgrensa to uker på rad er det tegn på underdekning. Landbruksdirektoratet setter ned tollen og markedet vil dekkes opp med importerte varer. Markedsprisen presses ned. Øvre prisgrense er forbrukernes sikkerhetsnett for å unngå store prisøkninger ved underdekning av norskproduserte varer.

For storfe kjøtt, sau/lam og egg fastsettes det ikke lenger målpriser i jordbruksoppkjøret, men det gjennomføres tiltak for å holde markedet i balanse gjennom samvirkebaserte markedsregulatorer.

Det er sjelden noteringsprisen går over øvre prisgrense. Markedsregulator ønsker å følge sine forpliktelser og anmoder derfor Landbruksdirektoratet om tollnedsettelse før underdekningen blir stor. For grøntprodukter hender det imidlertid at øvre prisgrense overstiges, fordi en ikke har en markedsregulator (Se kap. 5.5).

5.4.2 Informasjonsansvar

Et grunnleggende prinsipp i markedsreguleringen, er at ordningen skal være konkurransenøytral. Markedsregulator har både fordeler og ulemper av markedsreguleringsansvaret. Landbrukssamvirket har en dobbel rolle fordi de på den ene siden er markedsaktører som skal sørge for best mulig pris til sine eiere (bøndene), og på den andre siden er markedsregulatorer som skal sørge for at markedet holder seg stabilt.

De som jobber med markedsregulering i Tine, Nortura og Felleskjøpet plikter å utarbeide markedsprognoser og gjøre priskurver tilgjengelig for alle aktører i markedet på samme tidspunkt som for egen virksomhet. Som markedsregulator må de også bidra til at varestrømmen holder seg jevn.

5.4.3 Forsyningsplikt

Samvirkene plikter å fordele råvarene rettferdig til alle aktører i markedet til lik pris. Tine har til enhver plikt til å selge melk til konkurrentene Synnøve Finden og Q-meieriene til samme pris som de selv betaler. Under den mye omtalte smørkrisa før jul 2012, måtte f.eks Tine selge smør til sine konkurrenter, selv om de hadde underdekning selv.



Synnøve Finden har ikke egne melkeleverandører. De kjøper all melk til sin produksjon av Tine gjennom forsyningsplikten.

5.4.4 Mottaksplikt

Samvirkebedriftene er forpliktet til å kjøpe bondens produkter selv om bonden vanligvis ikke leverer til samvirke. Mottaksplikten gjelder også om bonden leverer lite eller mye, om avstanden er stor og om markedet er mettet. For korn gjelder mottaksplikten også kjøp av korn fra andre kornmottakere. Det kalles dobbel mottaksplikt. Felleskjøpet må ta imot korn fra andre kornkjøpere til samme vilkår som produsentene. Også egg og smør omfattes av mottaksplikten. En begrenset dobbelt mottaksplikt er nå også foreslått for kjøtt. Den doble mottaksplikten er en risikoavlastning for industrien.

Påstand: Mottaksplikten er avgjørende for at det skal være mulig å drive landbruk over hele landet.

5.5 Markedsregulering for grøntprodukter



Samvirkebedriften Gartnerhallen fikk etter hvert lav markedsandel. De var ikke lenger prisledende. Dermed var de heller ikke i stand til å utføre en effektiv markedsregulering. Nå er det Grøntprodusentenes samarbeidsråd (GPS) som arbeider med administrering av markedsreguleringstiltak i grøntsektoren. I samarbeid med omsetningsleddene arbeider GPS med produksjonsplanlegging og ulike former for markedstilpasning. Gjennom markedsanalyser gir GPS blant annet ukentlige pris anbefalinger for en rekke kulturer innen frukt, bær, grønnsaker og potet.

5.6 Balanseringsmodeller



Kylling produseres i dag på kontrakt som gir mindre behov for reguleringstiltak.

Målprissystemet regnes som prisstøtte i WTO-avtalen. For å overholde forpliktelser, er både storfe kjøtt, sau/lam og egg tatt ut av målprissystemet. For disse er det etablert en markedsordning kalt volummodellen. Regulering av markedet i form av lagring kan gjennomføres, men begrenset til et forhåndsfastsatt volum.

For kylling fastsettes det ikke målpris, og en har ingen markedsregulering. Samvirke har derfor heller ikke mottaks- eller forsyningsplikt. For å ta hensyn til forbrukerne er det satt en referansepris for å administrere

tollvernet. Til referanseprisen er det en øvre prisgrense som ligger 10 prosent over referanseprisen som er avgjørende for en eventuell tollnedsettelse.

Markedsordningene sikrer avsetning for bondens produkter, gir bonden sikkerhet for pris og demper prissvingninger.

Målprismodellen

- Målprisen er fastsatt i jordbruksavtalen.
- Markedsregulator har ansvar for å ta ut målpris ved markedsbalanse.
- Omsetningsrådet kan vedta avsetningstiltak for å bringe markedet i balanse.
- Overstiges målprisen, gjøres tilsvarende fratrukk kommende år (styringspris).
- Går målprisen over øvre prisgrense i mer enn to uker setter Landbruksdirektoratet ned tollene.
- I dag har vi målpriser på melk, korn, svinekjøtt, potet, epler og 10 grøntprodukter

Volummodellen

- Det fastsettes ingen målpris i jordbruksavtalen, men markedsregulator skal informere om planlagt gjennomsnittlig engrospris et halvår av gangen.
- Reguleringslaget er volumbegrensa.
- Svært begrensa mulighet for reguleringseksport (den blir uansett avviklet fra 2021)
- Tollnedsettelse gis på samme måte som for målprisene.
- Storfe, sau/lam og egg er i volummodellen i dag

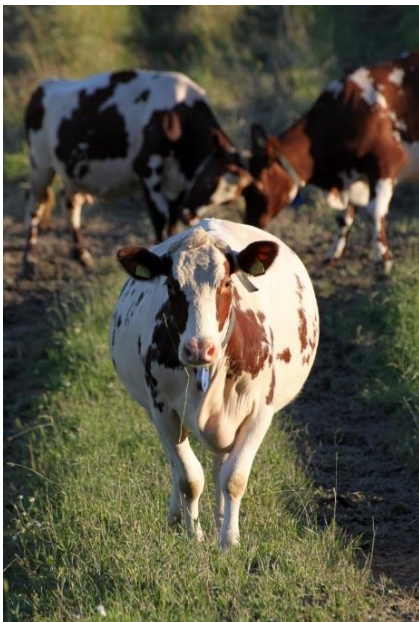
Referanseprismodellen

- Ingen markedsregulator, ingen markedsregulering og ingen er pålagt mottaks- eller forsyningsplikt.
- Det gjennomføres derfor verken avsetningstiltak eller produksjonsregulerende tiltak .
- Det fastsettes en referansepris på engrosprisinivå utfra forrige avtaleår som grunnlag for å administrere tollvernet.
- Dersom notereingsprisen overstiger øvre prisgrense iverksettes administrativ tollnedsettelse.
- Kylling er i dag i referanseprismodellen. Modellen omtales derfor også som "Kyllingmodellen"

5.7 Melk

5.7.1 Kvoteordningen for melk

I tillegg til markedsregulering er det i melkesektoren en kvoteordning. Formålet med ordningen er å tilpasse melkeproduksjonen til hvor mye melk som kan avsettes. Kvoteordningen skal også bidra til å ha både mindre og større melkebruk spredd over hele landet.



Alle som leverer ku- eller geitemelk til et meieri, må ha kvote. Kvoteene er omsettbare innenfor 14 produksjonsregioner. Regionen sikrer geografisk stabilitet i melkeproduksjonen. Fram til 2019 måtte 20 % av kvota selges til staten til en lav pris. Disse kvoteene har blitt solgt ut igjen til andre bønder, eller trukket inn hvis det har vært behov for å ta produksjonen ned. Kvoter kan også leies ut eller inngå i fellesforetak. Melkeprodusenter som foredler melk selv, f.eks til ost for et gårdsutvalg, kan produsere utenom kvote. Leverer produsenten melk enn kvota tillater, ilegges en overproduksjonsavgift. Kvoteene justeres opp eller ned årlig. Det er et øvre tak på 900.000 liter kvote.

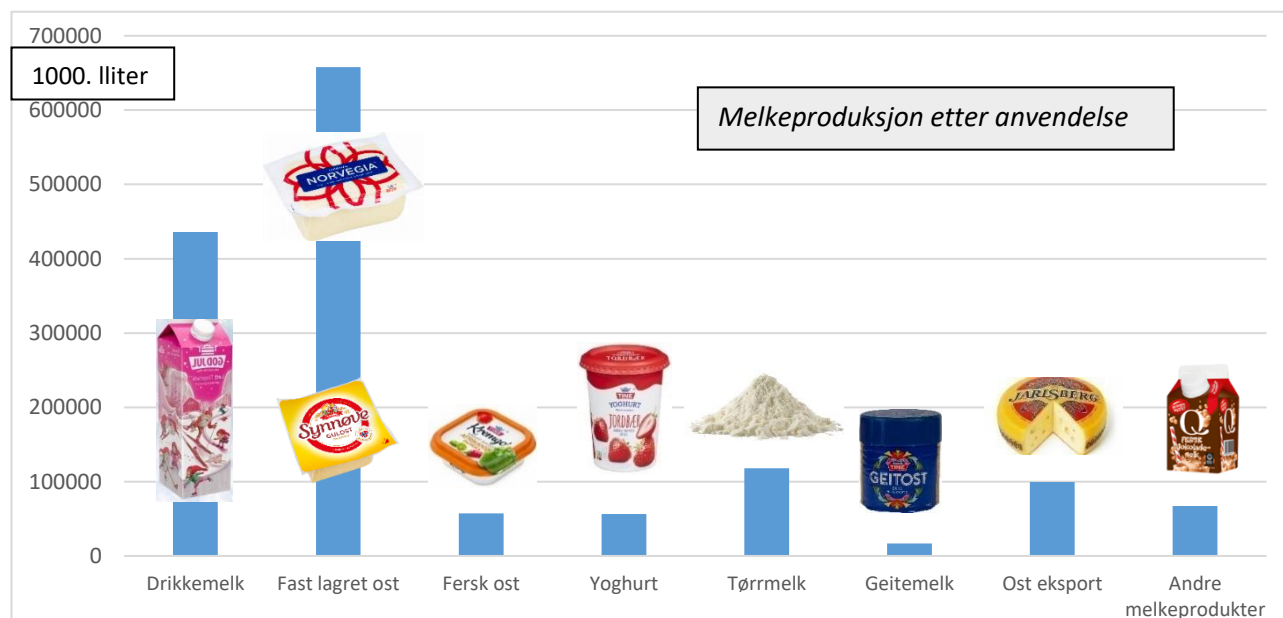
Norske myndigheter har besluttet å fjerne all bruk av eksportstøtte fra 2021. Tine ønsker ikke å eksportere Jarlsbergost med tap. Dette betyr at rundt 100 mill. liter melk blir overflødig i det norske markedet. Reduksjonen i melkevolum skjer gjennom utkjøp (40

Påstand: Kvotesystemet har bidratt til god styring av tilførslene av melk. Dermed har en unngått overproduksjon og har kunnet holde melkeprisen relativt høyt. På den annen side påføres melkeprodusentene som ønsker å utvide produksjonen en betydelig kostnad i å få økte produksjonsrettigheter ved å kjøpe eller leie kvote.

mill. liter) og reduserte melkekvoter. Situasjonen er utfordrende for melkebøndene. Hadde en ikke hadde hatt kvotesystemet og markedsordningene, ville nedskaleringen ført til et kraftig prisfall på melk for å få dette omsatt i det norske markedet og få produsentene til å gå ned i produksjon.

5.7.2 Prisetjvningsordningen for melk

Prisetjvningsordningen for melk (PU) er en solidarisk ordning som skal sørge for at alle melkeprodusentene i Norge får samme pris for melken, uavhengig av hva den brukes til eller gårdens geografiske plassering. Melk som går til drikkemelk, gir høyest verdi på rå melk. Smør og tørrmelk lavest. Mellom her ligger ost. Derfor avgiftsbelegges drikkemelk (for tiden ca 2 kr/l), mens den mindre lønnsomme anvendelsen av melken får tilskudd. For i sikre at melkebønder som ligger langt fra et meieri, skal få om lag samme pris som melkebønder rett i nærheten, ligger det også inne en innfraktordning i PU. Det gis også et distribusjonstilskudd til drikkemelk og fløte i Nord-Norge. PU er selvfinansierende, der avgiftene finansiere tilskuddene. Ingen former for statstilskudd er med i PU.



Over 70 prosent av den norske melkeproduksjonen går til drikkemelk og faste lagrede oster til innenlandsk marked.

5.7.3 Konkurransen i melkesektoren



Fram til midten av 90 tallet var Tine enerådende på det norske melkemarkedet. Så ble de utfordret av det som i dag heter Q-meieriene. Stortinget har besluttet at det skal være konkurranse i melkesektoren. Konkurransen finansieres også over PU gjennom tre ulike ordninger. I sum utgjør disse i 2019 182 mill. kroner.

De siste årene har det kommet til en rekke gårdsysterier som skaper mangfold i melkemarkedet. Denne har NM medalje. Produsenten startet med brun geitost, men har nå gjort det veldig bra med den hvite.

Konkurransopolitiske virkemidler i PU

1) Distribusjonstilskudd: Meieriselskaper som Tine SA ikke har bestemmende innflytelse over, og som etter Landbruksdirektoratets skjønn har vesentlig høyere distribusjonskostnader enn Tine SA, kan gis et distribusjonstillegg på inntil 50 øre/liter for distribusjon av drikkemelk og fløte. Tillegget er begrenset oppad til 100 mill. liter per meieriselskap. I dag er det Q-meieriene og Rørosmeieriet som mottar tilskuddet.



2) Kapitalavkastning: Uavhengige meierier med egne leverandører stilles overfor et krav om kapitalavkastning til sine eiere, men også til sine melkeprodusenter som har mistet muligheten for kapitalavkastning fra Tine industri når de meldte seg ut av samvirket. Det gis derfor et tilskudd tilsvarende Tines gjennomsnittlige etterbetaling siste 3 år. For ytterligere å styrke konkurransen er det lagt på 5 øre/liter.

Q-meieriene mottar ca 1,40 kr/liter i konkurransopolitiske virkemidler over PU.

3) Generell korreksjon i avgifter og tilskudd: For at andre meieriselskaper enn Tine skal få en høyere foredlingsmargin, får disse en generell reduksjon i avgifter eller økning i tilskudd i PU, på for tiden 27 øre/liter.

Spørsmål til diskusjon

- 1) Hva er formålet med markedsordningene?
- 2) Forklar begrepene:
 - a. Målpris
 - b. Noteringspris
 - c. Produsentpris
- 3) Hvilke plikter pålegges markedsregulator
- 4) Hva er omsetningsavgift og er det rett at produsenter som ikke leverer til samvirke skal trekkes slik avgift (begrunn).
- 5) Forklar de ulike markedsbalanseringsmodellene.



6 Jus i landbruket

Blant de viktigste lovene for bønder og grunneiere finner vi:

- Jordloven
- Skogbruksloven
- Konesjonsloven
- Odelsloven
- Forurensningsloven
- Vannressursloven
- Husdyrloven
- Matloven
- Jordskifteloven
- Forpaktingsloven
- Friluftsløven
- Viltloven
- Naturmangfoldloven
- Kulturminneloven
- Markaloven
- Plan- og bygningsloven
- Forvaltningsloven
- Beiteloven
- Grannegjerdeloven
- Lov om ervervmessig husdyrhold

Landbruket rår over store ressurser. 180.000 landbrukseiendommer omfatter om lag 70 % av landarealet. Derfor stilles det krav til hvordan ressursene forvaltes på best mulig måte for samfunnet. Landbruket er derfor omfattet av en rekke lover og forskrifter som regulerer alt fra kjøp av eiendom, til bygging av nye driftsbygninger og hold av husdyr.

6.1 Lover som gjelder eiendomsoverdragelser

De viktigste lovene som gjelder eiendomsoverdragelse er odelsloven og konsesjonsloven. Regjeringen Solberg sier i sin erklæring at:

«Det vil ikke bli gjennomført ytterligere liberalisering i jord- og konsesjonslovgivningen, og regjeringen vil videreføre bo- og driveplikten for å sikre at matjorda brukes til matproduksjon.»

6.1.1 Odelsloven

Odelsloven er grunnlovsfesta, men har flere ganger blitt debattert og endra. Sist i 2017 da odelsretten ble innskrenket. Til og med 2013 kunne nevøer og nieser av selger bruke odel til å kjøpe eiendommen. Fra 1. januar 2014 er det kun barn og barnebarn av dagens eier, samt barn av tidligere eiere i samme odelslekt som har odelsrett. I 2017 ble også arealgrensen for innmark økt fra 25 dekar full- og overflatedyrket jord, til 35 dekar, for at eiendommen faller inn under odelsloven. Odel gjelder også for eiendommer med mer enn 500 dekar

produktivt skogareal. For alle gjelder det at eiendommen har vært i familiens eie sammenhengende i minst 20 år.

Hensikten med odelsloven er å sikre landbruks-eiendommen som næringsgrunnlag for familien i et langsiktig perspektiv. Odel er en grunnlovsfestet rett som gir den odelsberettigede adgang til å løse en odelseiendom fra en tredjeperson med dårligere odelsrett, eller uten odelsrett. Fristen for å løse eiendommen er seks måneder fra tinglysning av skjøtet.

Ved odelsløsning betales det en pris i form av en odelstakst. Odelstaksten skal gjenspeile verdien av eiendommen ved fritt salg i markedet, men uten den begrensningen som ligger i konsesjonsprisen. Det innebærer at eiendommen i hovedsak skal



Odel omfatter barn og barnebarn av dagens eier. Den eldste i søskenflokket, uavhengig av kjønn, har best odel.

benyttes til landbruksformål. Ved frivillig overdragelse av odelseiendom, for eksempel ved generasjonsskifte, gjelder full avtalefrihet.

Åseterett

Åsetesrett er retten til å overta en eiendom på dødsboskifte etter foreldre, besteforeldre, osv. Denne retten gir etterkommere etter avdøde adgang til å få eiendommen til en pris som er «rimelig» etter forholdene. Ikke sjelden gir dette en pris som tilsvarer 75 % av odelstakst. Også når odelseiendommen er overtatt i medhold av åseteretten, er bo- og driveplikten fem år. Åsetetaksten skal bidra til et bedre økonomisk grunnlag for drifta på familieeiendommen.

6.1.2 Konesjonsloven

Konesjonsloven skal regulere og kontrollere omsetning av fast eiendom for å oppnå et effektivt vern om landbrukets produksjonsarealer og sikre eier- og bruksforhold som er mest fordelaktig for samfunnet for blant annet å tilgodese:

1. framtidige generasjoners behov
2. landbruksnæringen
3. behovet for utbyggingsgrunn
4. hensynet til miljøet, allmenne naturvern- og friluftsinnteresser
5. hensynet til bosettingen

Konesjonsloven regulerer kjøp av landbrukseiendom på det åpne marked. De første konesjonsreglene kom allerede i statsborgerrettsloven av 1888 og begrunnelsen den gang var behovet for å verne mot utenlandsk oppkjøp av arealressursene.

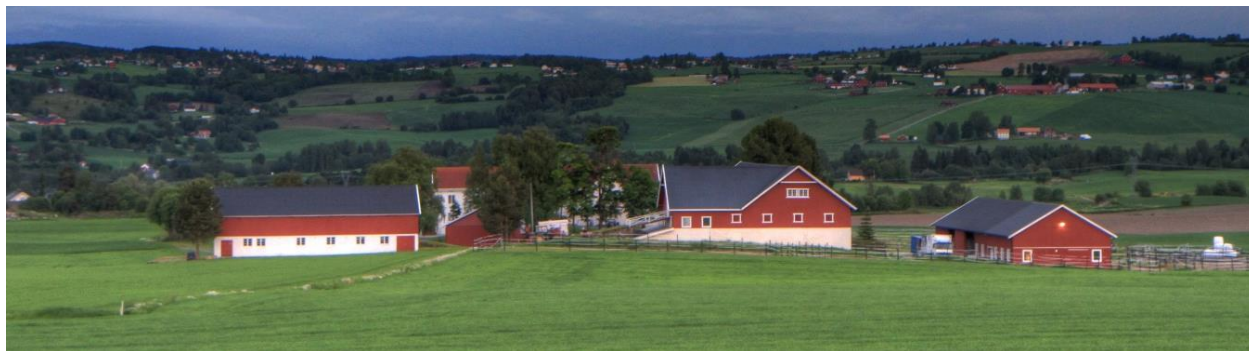
Konesjonsloven inneholder boplikt ved kjøp av landbrukseiendom. Hovedregelen er at kjøper må bosette seg på eiendommen innen 1 år og bo på gården i minst 5 år.

Virkeområde og unntak.

Loven regulerer blant annet salg av bebygd landbrukseiendom og ubebygde landbruksarealer. Det er gjort en rekke unntak fra konesjonsplikten i lov og forskrift. Blant de viktigste er:

- Overdragelser til eierens ektefelle, barn eller foreldre
- Overdragelse av bebygde eiendommer under 100 dekar der dyrket mark ikke overstiger 35 dekar
- Bebygd og ubebygd enkelttomt under 2 dekar, leiligheter o.s.v.

I enkelte kommuner, såkalte 0-konesjonskommuner, er det gjort unntak fra konesjonsfriheten for enkelte eiendomstyper, særlig bolighus og landbrukseiendom som ellers er konesjonsfri. De som benytter denne adgangen, har som regel store utfordringer med at fast eiendom nyttes til fritidsboliger. Gjennom bestemmelsen sikrer man at eiendommene blir tilgjengelig for de som ønsker å bo på stedet, og at lokalbefolkningen ikke presses ut av markedet på grunn av høyt prisnivå.



Påstand: De som bosetter seg på landbrukseiendommen, har en mer tilknytning til den og vil være mer opptatt av at arealene nyttes til næringsutvikling. Kravet til boplikt sikrer at kjøperen ikke bruker eiendommen som feriested.

Krav ved konsesjon



Prisreguleringen gjør det mulig for bønder å kjøpe tilleggsjord eller en selvstendig landbrukseiendom med en kjøpesum som kan forrentes av inntektene fra landbruket.

Konsesjonsplikten innebærer at myndighetenes godkjenning er nødvendig ved erverv av landbrukseiendom. Det stilles krav til de som vil kjøpe landbrukseiendom på det åpne markedet. Det er vanlig å sette som vilkår om at kjøperen bosetter seg på eiendommen innen ett år og bor der i fem år.

Loven krever videre at prisen skal være «samfunnsmessig forsvarlig» (priskontroll). Det vil si at prisen skal kunne forsvares ut fra bygningenes verdi og arealenes inntjeningsmuligheter. Ved priskontroll kan det gis et «markeds tillegg» for attraktive eiendommer (boverdi). Prisreguleringen har størst betydning for landbrukseiendommer i sentrale strøk der etterspørselen er størst. For «rene skogeiendommer» ble priskontrollen avvirket i 2017.

6.2 Jordloven

Jordloven gjør det nå lettere å:

1. Fradele (stor) boligtomt i områder med bosettingsutfordringer. Dette gjelder ikke i sentrale strøk, fordi jordvernet anses som et viktigere samfunnshensyn der.
2. Selge en del av landbrukseiendommens arealer som tilleggsjord.

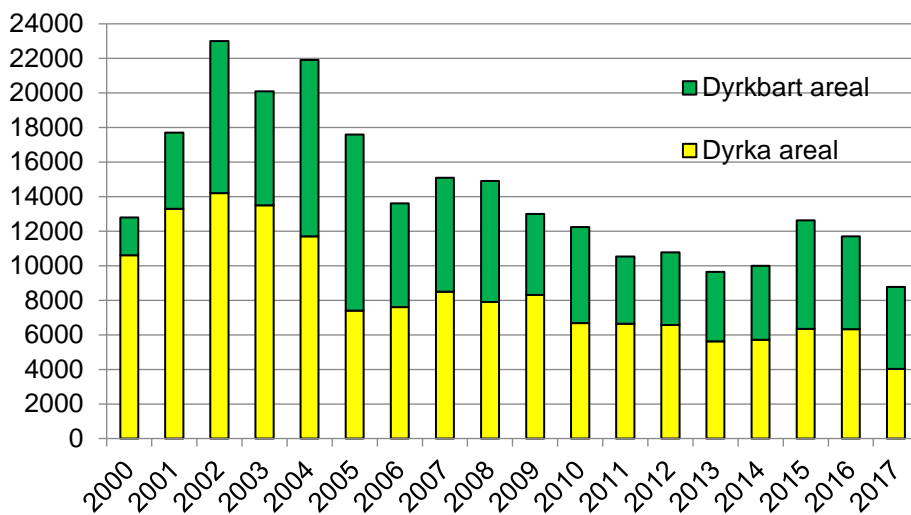
Jordloven legger vekt på at arealressursene skal disponeres ut fra fremtidige generasjoners behov. For å få til næringsutvikling og bosetting må det legges til rette for at gårdens samlede ressurser, både areal og bygninger, kan utnyttes som en helhet. Loven inneholder forbud mot deling og omdisponering, og regler om driveplikt.

Jordloven gjelder ikke når det foreligger nærmere bestemte planer etter plan- og bygningsloven.

6.2.1 Kommunen forvalter arealressursene

Jordbruksarealene er under press for omdisponering til andre formål. Nedbygging av jorder er særlig et problem rundt byer og tettsteder. Her ligger også mye av den beste matjorda.

Kommunene har myndighet til å fatte vedtak etter jordloven. De er derfor viktigste jordvernmyndighet. Det nasjonale målet for jordvern er å avgrense omdisponeringen av dyrka jord til under 4000 dekar per år.



Eier av jordbruksareal plikter holde arealene i drift. Grunneier kan drive arealene selv, eller leie de bort til en med landbruksproduksjon. Ved utleie skal det inngås skriftlig avtale på minst 10 år. Bare leietaker kan si opp avtalen før leietidens utløp. Kommunen kan samtykke til kortere leietid.

Omdisponering av dyrka og dyrkbar jord. Over 1 million dekar dyrka og dyrkbar jord er omdisponert i Norge siste 50 år.

6.3 Grannegjerdelova («gjerdelova»)



Hvem som har ansvar for gjerdeholdet skaper ofte konflikter.

Grannegjerdelova regulerer gjerdehold i mangel av andre rettsgrunnlag. Den omfatter bl.a oppsett av nye gjerder, vedlikehold av allerede eksisterende gjerder og kostnader ved dette. Alle har rett til å sette opp gjerde mot naboen. I en del tilfeller kan man kreve at naboen skal være med på å dele kostnadene knyttet til gjerdeholdet. For å kreve at naboen skal delta i et nytt gjerde, må gjerdet være til nytte for begge og summen av nytten for begge eiendommer må overstige kostnadene.

Beiteloven og gjerdelova står på de fleste punkter tilbake for lokale sedvaner, og gamle eller nye avtaleordninger. Der dette mangler, kan man påberope de nevnte lovene. Er det etablert beite- og/eller gjerdeordninger fra før, vil disse stå ved lag inntil en ny avtale foreligger, gjerdeskjønn eller jordskifte.



Beiterett er en forutsetning for å slippe dyr på beite. Beiteretten kan være på privat grunn, egen mark eller andres, eller på offentlig grunn, f.eks statsallmenning. Beiterett på fremmed grunn kan være hjemlet i avtale, hevd, sedvane eller alders tids bruk.

6.4 Regulering av svine- og fjørfeproduksjon

De kraftfôrbaserte produksjonene blir i liten grad påvirket av krevende naturgitte forhold i Norge. Rent teoretisk kunne vi hatt én svinefarm, en kyllingvirksomhet og ett hønseri som produserte alt til det norske markedet. Det ønsker vi ikke, både ut fra smittehensyn, sårbarhet, dyrevelferd og miljøhensyn. Derfor har vi en lov som regulerer omfanget av svine- og fjørfeproduksjonen på den enkelte gård.



Grensene for svine- og fjørfehold som kan drives uten departementets tillatelse er:

1. maks 280 000 omsatte eller slaktede kyllinger pr. år
2. maks 60 000 omsatte eller slaktede kalkuner pr. år
3. maks 7 500 verpehøner på ethvert tidspunkt
4. maks 2 100 omsatte eller slaktede slaktegriser pr. år
5. maks 105 avlspurker på ethvert tidspunkt og maks 150 utrangerte avlspurker pr. år

I tillegg er det også egne grenser for avlsbesetninger i svineholdet og såkalte purkeringer.

Spørsmål til diskusjon

- 1 Hva innebærer bo- og driveplikten?
- 2 Hva er fordelene og ulempene med bo- og driveplikten?
- 3 Hvorfor har vi odelsloven?
- 4 Hva kreves for å få konsesjon på en landbrukseiendom?
- 5 Hvorfor er det nødvendig å regulere omfanget av svin og fjørfe på den enkelte gård?

7 Landbruket rammes av menneskeskapt klimaendring

Global oppvarming har til nå gjort verden 1 grad varmere. Bønder over hele verden opplever konsekvenser av klimaendringene. Regnet svikter når det trengs som mest, mens det regner for mye når det ikke skal regne. Ekstremvær-rekorder settes oftere. Temperaturen stiger, planteskadegjørere øker i omfang. Flere og mer energirike stormer tar med seg veier, broer og avlinger.

Et regjeringsoppnevnt utvalg slår fast at: «Klimaendringer i andre land vil også kunne påvirke mange sektorer. Norge har en åpen økonomi, med stor grad av eksport og stor grad av import av varer og innsatsfaktorer til innenlandsk produksjon (ikke minst jordbruk og fiskeoppdrett), noe som gjør at Norge i en internasjonal sammenheng er blant de landene som er mest utsatt for å bli påvirket også av klimaendringer i andre land. Kunnskapen om hvordan denne påvirkning kan arte seg konkret, og dermed hvilke tiltak som er aktuelle for å tilpasse samfunnet, er imidlertid begrenset.» (NOU 2018:17 «Klimarisiko og norsk økonomi»)



I 2018 tørket store deler av avlingene i Sør-Norge bort.

Med et varmere og endret klima vil matproduksjon bli mer krevende. I vekstsesongene 2017 og 2018 opplevde mange bønder både rekordstore nedbørmengder og ekstremtørke. Situasjonen understreket behovet for klimatilpasning av norsk matproduksjon. Mange bønder har allerede gjort en rekke tiltak for å tilpasse seg endret klima. Flere tiltak som reduserer klimagassutslipp, er også gode klimatilpasningstiltak, slik som biokull, fangvekster, drenering og tak på gjødselkummer.

Påstand: Med det forverrede klimabildet må lagrene av såkorn, førkorn og matkorn bygges opp. Nasjonalt må vi sikre at vi har store nok forsyninger på lager til minst ett års forbruk i tilfelle avlingene et eller to år skulle slå helt feil, noe vi så var mulig i 2018.

7.1 Klimagassutslipp fra jordbruket

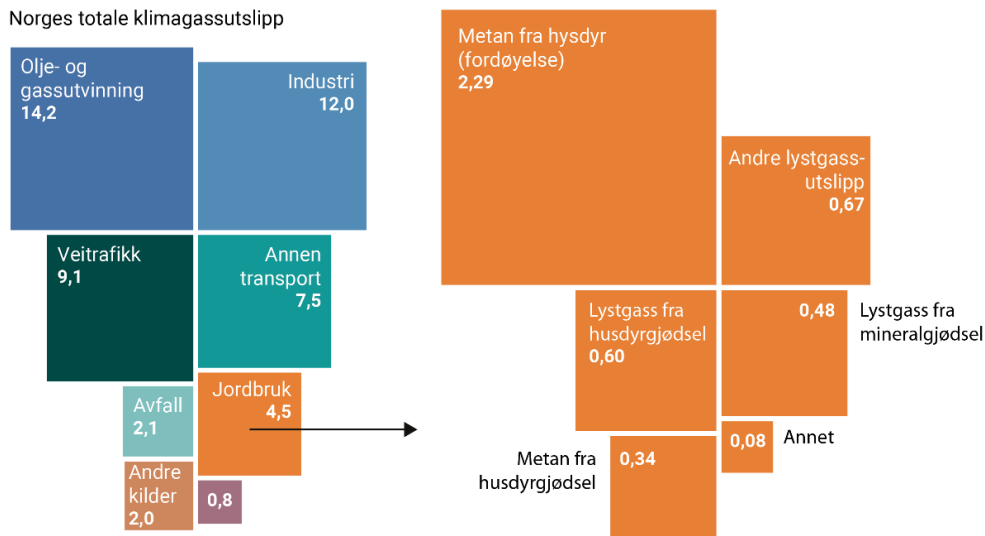
All matproduksjon starter med fotosyntesen. I utgangspunktet er derfor all jordbruksproduksjon basert på opptak av CO₂. Jordbruket er en av få næringer som binder karbon i planter og jord.

Mens klimagassutslippene i Norge i all hovedsak skyldes bruk av fossilt brennstoff, som bensin, diesel og fyringsolje, kommer klimagassutslippene fra jordbruket i hovedsak fra biologiske prosesser. For eksempel metan (CH₄) fra fordøyelsesprosessen til husdyr og dannelse lystgass (N₂O) etter spredning av husdyrgjødsel. I tillegg frigjøres det ut karbon fra jorda ved jordbearbeiding.

I 2017 fastslo et flertall i næringskomiteen at: «Komiteen understreker at jordbruket gir utslipp av klimagasser, men mener likevel at utslipp fra biologiske prosesser i jordbruket ikke kan likestilles med

utslipp av klimagasser som har sitt utspring i bruk av fossile kilder.» Likevel har norske myndigheter fastslått at jordbruket også må redusere sine klimagassutslipp.

Norges totale klimagassutslipp



I tillegg til klimagassutslippene fra jordbrukssektoren som i hovedsak er lystgass og metan, kommer også klimagassutslipp fra energibruk og arealendringer. Utslipp fra energibruk er for eksempel bruk av diesel på traktoren mens netto utslipp fra dyrka mark og beite er for eksempel utslipp av karbon ved nydyrking av myr.

Klimagassutslipp 2018, mill. CO2-ekvivalenter. 8,6 prosent av de norske klimagassutslippene er bokført jordbrukssektoren. Klimagassutslippene fra jordbruket ble redusert med 5,3 prosent fra 1990 til 2019, men har de siste årene ligget stabilt. Kilde: Miljødirektoratet og SSB.

7.2 Norges internasjonale klimaforpliktelser og klimaavtale «Jordbruket» og myndigheter

Påstand: De menneskeskapte klimaendringene skyldes omfattende bruk av fossilt brennstoff.



Gjennom Parisavtalen er Norge forpliktet til å redusere klimagassutslippene betydelig innen 2030. Norge har også inngått en juridisk bindende avtale med EU som også forplikter oss til å redusere klimagassutslippene våre mot 2030.

Avtalen med myndighetene slår fast at jordbruket står fritt til selv å bestemme hvilke klimatiltak man ønsker å gjennomføre. I forkant av hvert jordbruksoppgjør vil en egen

21. juni 2019 signerte Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og regjeringa en intensjonsavtale om å redusere klimagassutslipp og øke opptak av karbon fra jordbruket tilsvarende 5 mill. tonn CO2-ekv. for perioden 2021-2030. Avtalen omfatter klimatiltak som kan tilskrives jordbruksaktivitet innenfor sektorene jordbruk, transport, oppvarming av bygg og arealbruk (unntatt skog). Foto: Kaia Schill Godager/ LMD.

gruppe bestående av avtalepartene og fagpersoner gjøre opp status og framdrift i arbeidet med å innfri avtalen. Oppfølging av klimaavtalen vil være en sentral oppgave i næringa framover og vil få økt vekt i jordbruksoppkjørene. Det er allerede flere klimavirkemidler i jordbruksavtalen, f.eks tilskudd for å stimulere til klimaløsninger som utvidet lagerkapasitet for husdyrgjødsel, nytt spredeutstyr, drenering, bruk av fangvekster, økt bruk av bioenergi som flis og halm og levering av husdyrgjødsel til biogassanlegg.

Det politiske flertallet i Norge har understreket at:

- Matproduksjon er jordbrukets hovedoppgave
- Arbeidet med å redusere klimagassutslipp fra norsk jordbruk må prioriteres samtidig som målet om økt matproduksjon med intensjon om økt selvforsyning ligger fast.
- Jordbrukets viktigste oppgave i klimasammenheng er å redusere klimagassutslippene per produsert enhet, i tillegg til å øke opptaket av CO2 og tilpasse produksjonen til endret klima.
- Det ikke er god miljøpolitikk å gjennomføre tiltak som bidrar til karbonlekkasje, og det vil si at produksjonen flyttes ut av Norge.

Klimaavtalen bondeorganisasjonene har signert med regjeringen skal altså verken gå på bekostning av norsk matproduksjon eller føre til økt import!

7.3 Viktige klimaløsninger i landbruket

Det finnes mange gode og tilgjengelig måter å gjøre gården mer klimavennlig. Her er noen.

7.3.1 Bedre grovfôr



God grovfôr kvalitet gir lavere klimagassutslipp

Bedre grovfôr kvalitet gir mindre metanproduksjon i vomma på kua. Tidlig høstetid på fôr kan redusere metangassutslippet fra kua med opp mot 20 prosent sammenlignet med fôr som høstes senere på sommeren. Gras som høstes tidlig inneholder mindre fiber enn sent høstet gras. Grovfôr kvaliteten vil variere mellom år, klimatisk sone og geografisk plassering. Prosjektet Grovfôr 2020 viste at det er store variasjoner i grovfôr kvaliteten på relativt like gårder.

7.3.2 Bedre lagring og spredning av husdyrgjødsel

Rett håndtering og lagring av husdyrgjødsel er viktige tiltak for å redusere mengden lystgass og metan som frigjøres i forbindelse med håndtering av husdyrgjødsel. Best mulig utnyttelse av gjødsla er både



Ved å stimulere til å spre gjødsel til riktig tid, med rask nedmolding eller ved stripespredning kan det oppnås gode miljøeffekter.

gunstig klimamessig og for bondens økonomi. Optimal drift handler også om å kunne gjødsle mer på arealer med høy produktivitet. Ved å ha en detaljert gjødselplan tilpasses gjødselmengden til forventet avlingsnivå, jordarten og driftsforhold.

7.3.3 Bruk av husdyrgjødsel til biogassproduksjon



Flere av TINEs melkebiler kjører på biogass, eller såkalt kukraft! Foto: TINE

Biogassproduksjon av husdyrgjødsel reduserer utslipp fra gjødsellageret og lager produktene som er viktige for å omstille samfunnet til et fossilfritt samfunn. Man får både biogjødsel, biogass som kan oppgraderes til transportformål og «grønn» CO₂ som kan brukes i gartnerier. Husdyrgjødsel kan behandles i store sambehandlingsanlegg eller i reaktorer på gårdsnivå. Hvilken modell som fungerer best hos den enkelte gårdbruker vil være bestemt av lokal infrastruktur og driftsform.

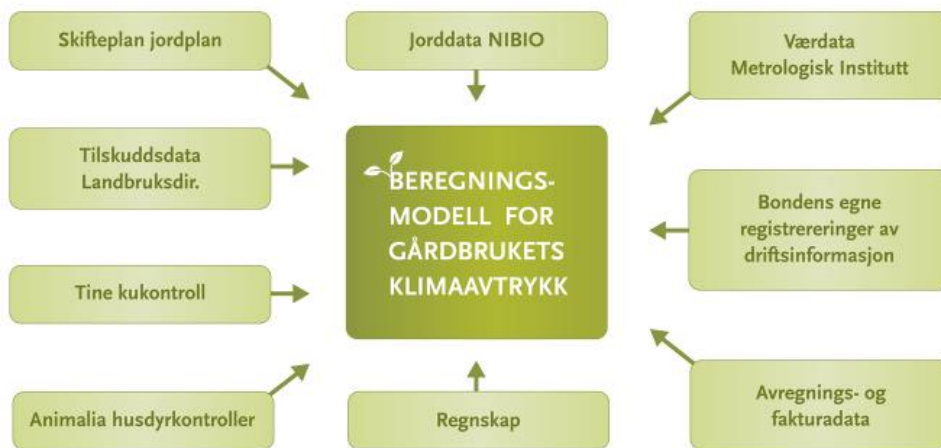
7.3.4 Fossilfri oppvarming av fjøs, veksthus og korntørker



Det gjøres en formidabel innsats i næringa for å fase ut fossil oppvarming av veksthus og driftsbygninger med særlig varmebehov bl.a kylling- og smågrisfjøs.

Oljefyrer og propangass erstattes med flisfyrer og varmepumper. Flere tar i bruk fossilfrie løsninger for korntørka. God bruk av gårdens fornybare ressurser og vil sammen med bruk av utslippsfrie energibærere som elektrisitet, fortsatt spille en viktig rolle for å fase ut den gjenværende fossile energien som brukes til oppvarming i norsk landbruk.

7.4 Klimakalkulatorer i landbruket

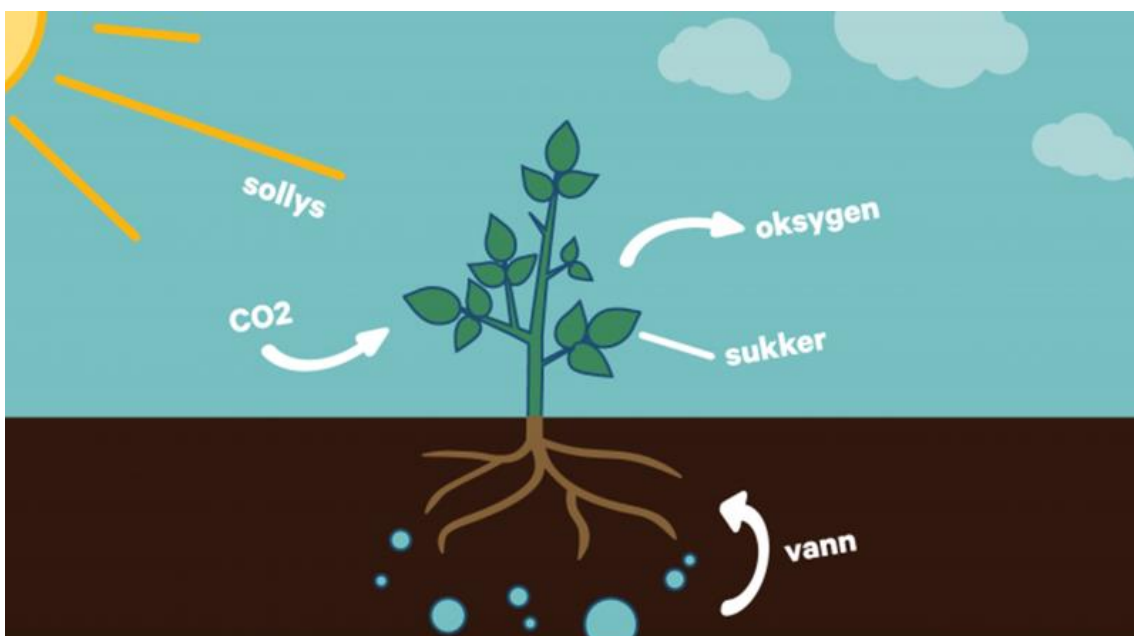


I 2016 etablerte Norges Bondelag prosjektet Klimasmart Landbruk sammen med TINE, Nortura, Felleskjøpet og Norsk Landbruksrådgiving. Målet var å utvikle et verktøy for å dokumentere klimagassutslipp fra den enkelte gård og identifisere aktuelle tiltak for utslippskutt.

Landbrukets klimakalkulator henter data fra mange kilder for å beregne klimaavtrykk på den enkelte gård. Klimakalkulatoren skal være i drift for de fleste produksjoner i 2020/21.

Spørsmål til diskusjon:

- 1 Hvilke endringer i klimaet har påvirket din gårdsdrift i løpet av de siste 10-15 årene?
- 2 Hvordan kan norsk landbruk bli mer robust i møte med et klima i endring?
- 3 Hva kan du gjøre på egen gård for å redusere klimagassutslippene?
- 4 Hvilke virkemidler (tilskudd, rådgiving, krav) kan bidra til at det blir enklere for landbruket å redusere egne klimagassutslipp?



Visste du at:

- Hver tiende bedrift i Norge er en landbruksbedrift.
- Næringsmiddelindustrien er Norges største industrisektor.
- Kjøttindustrien sysselsetter mer enn fiskeindustrien, men omsetningen i fiskerinæringen er vesentlig høyere enn i kjøttindustrien.
- En husholdning bruker under 12 prosent av inntekta på mat og alkoholfri drikke. Dette er blant det laveste i Europa
- Kun 3,1 % av arealet i Norge er jordbruksareal
- Ca. 5 prosent av arealet er økologisk dyrka
- Det var 39.620 aktive gårdsbruk i 2018. 29.000 av disse hadde husdyr. De produserer melk, kjøtt eller egg
- Gjennomsnittsgårdsbruket er på 250 dekar
- Kun 16 prosent av landets bønder er kvinner, men kvinneandelen går sakte opp
- Mange gårdbrukere jobber også utenom gårdsdrifta. 13 % av bøndene henter mer enn 90 % av inntekta fra jordbruket
- Norge har blant de laveste forekomstene av salmonella i Europa
- Mat og fôr i Norge er produsert helt uten bruk av genmodifiserte organismer (GMO) og vekstfremmende hormon



NORGES BONDELAG



© Norges Bondelag
Næringspolitisk avdeling

Postboks 9354 Grønland, 0135 Oslo
Tlf.: 22 05 45 00
bondelaget@bondelaget.no
www.bondelaget.no

ISBN: 978-82-7712-113-0